
Europski GLASNIK

14

AKTUALNOST JOHNSA BASKINA
IN MEMORIAM TEA BEUČIĆ RIMAY (1958-2009.)

KRIZA UČAVIŠTA

REDEKERE: KRIZA ŠKOLE JE KRIZA ŽIVOTA
ALAIN, HANNAH ARENDT, LEO STRAUSS: ŠTO JE
HUMANISTIČKO OBRAZLOŽAVANJE? JOSE ORTEGA Y
GASSET: MISIJA SVEUČILIŠTA, JACQUES DERRIDA:
SVEUČILIŠTE BEZ AVTIJE, FINKELKRAUT:
GIMNAZIJALCI, NITROVA KULTURA, TODOROV:
JOS DAVIČUO ŠKOLA BLOOM: STUDENT I SVEUČILIŠTE,
MUNCI, LOUISIANC: POŠTITE NEOLIBERALIZMA,
GIBRON, DONOŠIJE, BRISTOLIAN: PORUČJE SUSTVO
U VISOKOM ŠKOLSTVU DEAN KOHLE, O RIJEK U
STUDENSKOM OKRUŽENJU... DO I RUGGERO:
"NEĆEMO MI PLAĆATI ZA VAŠU KRIZU", ZLATAR:
BLOKADOM - ZA JAVNOSTI HORVAT, ŠTICK:
ANATOMIJA DITINE PORUČJE

ZAGLUPIT I UČAVIŠTARSKI

CARR, NYRI, KYRIEL, VICENTE: PROTIV HIGESONJE
GOOGLEA, BRETTON, SREZ, WOLTON

ARTIČIJE I TEKA I ANTIČIJA

URSPRNGI, RUBY, PALLASSAA, OČI KOŽE

POREZI I ČIJEŠIJA PIRLA

RADE JARAK, MAJANA (SUTRA), SUVREMENA
BOLEVIJSKA POEZIJA, DRETAG, BORE, OIGANSKA
RAPSODIJA OŠIČNIK, MACHIELSO, TOMAŠEVIĆ

Kriza obrazovanja

— Bordura: Crnohumorni citati ————— ➔

DIVLJENJE

Kad želimo da nam se dive, idealno je biti mrtav.

Michel Audiard

DOB

U cvijetu sam dobi koja počinje mirisati na krizanteme.

Robert Lassus

Nisam više u godinama kad se umire mlad.

Jules Renard

— Bordura: Crnohumorni citati —

PIVO

Čovjek počne s pijenjem mlijeka, a završi na pivu.

Jean Commerson

KIKIRIKI

Starci vole jesti kikiriki. To ih podsjeća na njihove zube.

Jean Yanne

DAR

Što želite da vam daruju za vašu smrt?

Roland Dubillard

RAK

Kod raka je utješno to što i neki imbecil može dobiti maligni tumor.

Pierre Desproges

Misija sveučilišta*

JOSÉ ORTEGA Y GASSET**

1. Osnovni problem

Akustika sveučilišne vijećnice spriječila me da u potpunosti iznesem svoje predavanje »O reformi sveučilišta«. Na tom mjestu, iz kojega se cijedi gorka tuga svih kapelica izvan samostana – bila to nekad kapelica ili ne, samo da ne bude bivša kapelica – glas govornika zamire u zraku na nekoliko metara od usta koja ga ispuštaju. Valja vikati da bi vas se čulo. Vikanje se umnogome razlikuje od govorenja. Kod vikanja izgovor je drukčiji. Rečenica se ne izgovara prirodno i tečno, što je čini jedinstvenim i elastičnim tijelom, već valja uzeti svaku riječ, staviti je u pračku vike, zavitalati pračku poput Davida pred Golijatom, naciljati i lansirati riječ u uši publike. To za sobom povlači posljedicu koja je na zlu glasu među svima koji drže govore: gubljenje vremena.

No, ne bih želio da zbog nezgodnog nedostatka mikrofona moj diskurs ostane kljast. Izrekao sam ono što sam procijenio da je najvažnije reći o stavu koji studenti moraju zauzeti ako se istinski i ozbiljno žele pozabaviti reformom sveučilišta. To je uvodno pitanje, neizbježno ako se čestito razmotri stanje duha koje danas prevladava u učeničkoj klasi. No, zatim bi se trebalo pozabaviti, makar i strogo lakonski, bitnim predmetom svake zamislive sveučilišne reforme, to jest: misijom sveučilišta.

U nastavku iznosim bilješke koje sam pripremio za ovu tešku temu te se njima služio za govornicom vijećnice. One su u shematiziranom obliku, katkad kao kratice ili sažeci, što je bilo dovoljno za tu svrhu. Sada dodajem tek ono što je prijeko potrebno da bi ove napomene bile razumljive.

Reforma sveučilišta ne može se svesti na ispravljanje nepravilnosti, niti joj to može biti jedan od glavnih zadataka. Reforma je uvijek stva-

* Izvornik: José Ortega y Gasset: *Misión de la universidad*, Madrid, 1930.

** José Ortega Y Gasset (1883.-1955.), španjolski filozof, esejist, književnik, jedan od najznačajnijih pisaca XX. stoljeća. Njegovo opsežno djelo predmet je kritičkoga razmatranja u cijelom svijetu. Filozof života i kritičar masovnoga društva opsjena. Djela: *Pobuna masa*, *Dehumanizacija umjetnosti*, *Razmišljanja o Quijoteu*.

ranje novih običaja. Nepravilnosti zapravo imaju malu važnost. Jer: ili su to nepravilnosti u najprirodnijem smislu riječi, odnosno pojedini, rijetki slučajevi, suprotstavljeni dobrim običajima, ili su toliko učestale, uobičajene, uporne i tolerirane da ih se ne može nazivati nepravilnostima. U prvom slučaju, sigurno je da će biti automatski ispravljene, u drugom, bilo bi uzaludno ispravljati ih, jer njihova učestalost i prirodnost pokazuju da se ne radi o anomalijama, već o neizbježnoj posljedici običaja koji su loši. Njima bi se, a ne nepravilnostima, trebalo suprotstaviti.

Svaki reformski pokret sveden na ispravljanje prizemnih nepravilnosti koje se zbivaju na našem sveučilištu nepogrešivo će dovesti do prizemne reforme.

Važni su običaji. Štoviše: jasan znak po kojemu se poznaje da su konstitutivni običaji pojedine ustanove zajamčeni jest njezino podnošenje određene doze nepravilnosti bez zamjetnih lomova, kao što zdrav čovjek podnosi prekoračenja koja bi slabog čovjeka satrla. No ustanova ne može izgraditi dobre običaje ako se nije strogo posvetila određivanju svoje misije.

Ustanova je poput stroja, i čitava njezina struktura i rad moraju biti određeni pružanjem usluga koje se od nje očekuje. Drugim riječima: korijen sveučilišne reforme jest pogoditi svoju misiju. Svaka promjena, dotjerivanje, preuređenje ove naše kuće koji ne bi polazili od prethodnog preispitivanja problema misije s energičnom bistrinom, odlučnošću i iskrenošću, bili bi uzaludni ljubavni jadi. Ako se ne postupa na taj način, svi pokušaji poboljšanja, u nekim slučajevima pokrenuti iznimnom voljom, uključujući projekte koje je davno izradio sam profesorski zbor, ne služe i ne mogu služiti ničemu, i neće postići ono što je jedino dovoljno i prijeko potrebno kako bi jedno biće – individualno ili kolektivno – postojalo u potpunosti, to jest: smjestiti biće u njegovu istinu, dati mu njegovu izvornost, a ne nastojati ga učiniti onime što nije, krivotvoreći njegovu neumoljivu sudbinu našim samovoljnim željama.

Među pokušajima poduzetim u posljednjih petnaest godina – nećemo govoriti o najgorima – oni najbolji su učinili ono što je najkomotnije i posve beskorisno: kriomice su gledali što se radi na sveučilištima uzornih naroda, umjesto da postavljaju izravno pitanje, ne dopuštajući da im izmakne: »Zašto postoji sveučilište, zašto je ovdje i zašto mora biti ovdje?«

Ne branim da se informiramo ugledajući se na uzor bližnjega, naprotiv, to treba činiti, ali tako da ne izbjegavamo da sami originalno odlučujemo o vlastitoj sudbini. Ovime ne želim reći da valja biti čistunac ili kakvu sličnu budalaštinu. Čak i kad bismo svi – ljudi i zemlje – bili jednaki, oponašanje bi bilo sudbonosno. Jer, oponašajući izbjegavamo

stvaralački napor u borbi s problemom, napor koji nam može omogućiti da shvatimo stvaran smisao i granice, odnosno nedostatke rješenja koje oponašamo. Dakle, ništa od »čistunstva«, koje znači neotesanost, osobito u Španjolskoj. Nije važno ako dođemo do zaključaka i postupaka jednakim onima u drugim zemljama; važno je da dođemo do njih na svoju ruku, putem vlastitog hvatanja ukoštac s jednim te istim bitnim pitanjem.

Pogrešno zaključivanje najboljih: engleski život je bio čudo i još je čudo; dakle, engleske srednjoškolske ustanove moraju biti uzorne, jer je takav život proistekao iz njih. Njemačka znanost je čudo, dakle njemačko sveučilište je model ustanove, jer rađa znanost. Oponašajmo engleske srednjoškolske ustanove i njemačko visoko obrazovanje. Pogreška dolazi iz devetnaestog stoljeća. Englezi poraze Napoleona I. – »Bitka kod Waterlooa dobivena je na igralištima Etona.« Bismarck smlavi Napoleona III. – »Rat 1870. je pobjeda pruskog školskog učitelja i njemačkog profesora.«

Ovo se rađa iz temeljne pogreške koju valja izbiti iz glava, a sastoji se u pretpostavci da su nacije velike ako im je školstvo – osnovno, srednje, visoko – kvalitetno. To je ostatak prošlostoljetne »idealističke« pobožnosti. Ona pripisuje školstvu stvaralačku povijesnu moć koju ono niti ima niti može imati. To je stoljeće moralo preuveličavati i mitologizirati školstvo kako bi se moglo nečim zanositi i imalo što duboko cijiniti. Svakako, ako je nacija velika, školstvo joj je kvalitetno. Nema velike nacije koja nema dobro školstvo. No, jednako se može reći za religiju, politiku, ekonomiju i tisuće drugih stvari.

Snaga pojedine nacije stvara se kao cjelina. Ako je narod politički nizak, uzalud je od njega očekivati išta od savršenijeg školstva. U tom slučaju jedino može postojati škola manjina koje žive po strani, suprotstavljene ostatku zemlje. Možda jednog dana ljudi školovani u toj školi počnu utjecati na cjelokupan život svoje zemlje, i svojom prisutnošću postignu da nacionalno (a ne posebno) školstvo postane kvalitetno.

Načelo obrazovanja: školstvo, kao normalna ustanova svake zemlje, ovisi mnogo više o javnom ozračju u kojemu pluta nego o pedagoškom ozračju, umjetno stvorenom unutar njegovih zidova. Školstvo je kvalitetno tek kad postoji jednaka mjera prvoga i drugoga.

Posljedica: kad bi englesko srednjoškolsko obrazovanje i njemačko sveučilište doista bili savršeni, bili bi neprenosivi, jer su tek jedan dio sebe samih. Njihova cjelokupna stvarnost jest zemlja koja ih je stvorila i koja ih održava. Osim toga, ovo pogrešno zaključivanje, nalik kratkom spoju, spriječilo je one koji su izravno promatrali ta školstva da vide što

su ona, kao ustanove ili mehanizmi, bili. Brkali su ih s onime što se od engleskog života i njemačke misli u njima nužno nalazilo. No, budući da ni engleski život ni njemačku misao ne možemo presaditi ovamo, već to možemo učiniti jedino s obrazovnim ustanovama kao takvima, vrlo je važno pogledati što one jesu po sebi, odvojene od općih, društvenih vrlina svojih zemalja.

Tada se može vidjeti da je njemačko sveučilište, kao ustanova, umnogome bijedna stvar. Kad bi se njemačka znanost morala roditi samo iz vrlina sveučilišta kao ustanove, ne bi bila bogzna što. Srećom, dah slobode koji osvježuje njemačku dušu ispunjen je poticajnošću i nadarenošću za znanost, te nadomješta krupne nedostatke sveučilišta. Ne poznajem dobro englesko srednje školstvo, no ono što od njega nazirem nagoni me da mislim da je i ono iznimno manjkavo kao institucionalni sustav. No, ne radi se o mojim procjenama. Činjenica je da su srednje školstvo u Engleskoj i sveučilište u Njemačkoj u krizi. Radikalna kritika ovog posljednjeg od strane prvog pruskog ministra prosvjete poslije uspostave Republike: Becker. Rasprava koja se otada nastavlja.

Zadovoljavajući se oponašanjem i izbjegavajući imperativ da sami misle ili ponovno promišljaju o pitanjima, naši najbolji profesori žive s duhom koji kasni petnaest ili dvadeset godina, iako su u toku sa svojim znanostima do pojedinosti. To tragično zaostajanje svojstveno je svakome tko želi izbjeći napor da bude autentičan, da stvori vlastita uvjerenja. Broj godina ovog zakašnjenja nije slučajna. Sve povijesno stvaranje – znanost, politika – proizlazi iz određenog duha ili načina mišljenja. Taj način javlja se u otkucanjima ili s određenim ritmom – u svakoj generaciji. Pojedina generacija stvara ideje, vrednovanja itd., koji proizlaze iz njezina duha. Onaj tko oponaša te tvorevine mora čekati da one budu načinjene, to jest, da prethodna generacija dovrši svoj napor, te on prihvaća načela određene generacije kad ona počinje propadati, a nova generacija već započinje svoju reformu, vladavinu novog duha. Svaka generacija bori se petnaest godina da pobijedi, a njezini načini vrijede sljedećih petnaest godina. Neumoljiva zastarjelost naroda koji oponašaju ili nisu izvorni.

Neka se u inozemstvu traži informacija, ali ne i uzor.

Dakle, nema načina da se izbjegne postavljanje ključnog pitanja: Što je misija sveučilišta?

Koja je misija sveučilišta? Kako bismo to ispitali, usredotočimo se na ono što sveučilište danas doista znači, u Španjolskoj i izvan Španjolske. Kakve god bile razlike u položaju među njima, sva europska sveučilišta mogu se pohvaliti fizionomijom koja je u bitnim crtama jedin-

stvena.¹ Na početku, nalazimo da je sveučilište ustanova gdje visoko obrazovanje stječu gotovo svi koji ga u jednoj zemlji stječu. »Gotovo« se odnosi na posebne škole, čija prisutnost, odvojena od sveučilišta, čin također poseban problem. Ako to izuzmemo, možemo ukloniti »gotovo« i ostati na tome da na sveučilištu visoko obrazovanje stječu svi koji ga uopće stječu. No, tada moramo uzeti u obzir još jedno ograničenje važnije od posebnih škola. Oni koji stječu visoko obrazovanje nisu svi oni koji bi ga mogli i trebali stjecati, oni su tek djeca dobrostojećih klasa. Sveučilište je privilegij koji se teško može opravdati i podržati. Tema: radnici na sveučilištu. Neka ostane netaknuta.

Zbog dva razloga: prvi, ako se vjeruje da je ispravno, kao što ja vjerujem, pružiti radniku sveučilišno znanje, zato što se to smatra vrijednim i poželjnim. Problem univerzalne dostupnosti sveučilišta stoga pretpostavlja prethodno određivanje toga znanja i sveučilišnog obrazovanja. Drugi razlog leži u tome što je zadatak da se sveučilište učini propusnim za radnike gotovo u potpunosti pitanje države, a u najmanjoj mjeri pitanje sveučilišta. Tek će velika reforma države učiniti reformu sveučilišta učinkovitom. Propast svih dosad poduzetih pokušaja, poput »proširenja sveučilišta«.

¹ Primjerice, običava se prenaplašavati raskorak između engleskog sveučilišta i sveučilišta na kontinentu, ne primjećujući da najveće razlike ne proizlaze iz sveučilišta, već iz osobitog engleskog karaktera. Ono što je važno usporediti među zemljama jesu danas prevladavajuće težnje u sveučilišnim organizmima, a ne stupanj njihova ostvarenja, koji se od zemlje do zemlje prirodno razlikuje. Konzervativna tvrdoglavost doводи do toga da Englez čuva privid na svojim višim školama, koje i drugi osim njega prepoznaju kao zaostale, i koje ustvari čak i u sveučilišnom životu Engleske vrijede kao fikcije. Činilo bi mi se smiješnim da netko smatra kako ima pravo kuditi Engleza jer si je priuštio luksuz, jer je poželio i mogao hotimice održavati te fikcije. No, ne bi bilo ništa nevinije uzeti ih za ozbiljno, to jest pretpostaviti da se Englez obmanjuje glede njihova fiktivnog karaktera. U studijama o engleskoj sveučilišnoj ustanovi koje sam pročitao uvijek se upada u finu zamku engleske ironije i žargona. Ne primjećuje se da Engleska čuva nestručnu stranu svojih sveučilišta i perike svojih sudaca ne zato što smatra da su one suvremene, već naprotiv, zato što su to zastarjele stvari, prošlost i suvišnost. Inače ne bi bile luksuz, rasonoda, kult ili bilo što duboko što Englez traži u tim prividima. No, istina je, ispod perike izbija najmodernija pravda, a ispod znaka nestručnosti englesko je sveučilište u posljednjih četrdeset godina postalo stručno kao i svako drugo. Za našu ključnu temu – misiju sveučilišta – nije ni od najmanje važnosti što engleska sveučilišta nisu državne ustanove. Ta činjenica, od velike važnosti za život i povijest engleskog naroda, ne priječi da englesko sveučilište u bitnome djeluje poput državnih sveučilišta na kontinentu. Ako razjasnimo stvari, ispast će da su u Engleskoj sveučilišta državne ustanove, samo što Englez drukčije shvaća državu no što je ona shvaćena na kontinentu. Ovime želim reći da velike razlike koje postoje između sveučilišta različitih zemalja nisu toliko sveučilišne koliko nacionalne razlike, te da je najznačajnija činjenica posljednjih pedeset godina pokret za uniformiranjem svih europskih sveučilišta, koji će ih učiniti homogenima.

Sada je važno podvući činjenicu da na sveučilištu stječu visoko obrazovanje svi oni koji ga danas stječu. Ako će sutra obrazovanje stjecati više ljudi no danas, zaključci koji slijede bit će još snažniji.

Od čega se sastoji visoko obrazovanje koje se na sveučilištu nudi ogromnoj vojsci mladih? Od dvije stvari: a) podučavanja intelektualnih struka; b) znanstvenog istraživanja i obuke budućih istraživača.

Sveučilište podučava kako postati liječnik, farmaceut, odvjetnik, sudac, bilježnik, ekonomist, javni službenik, srednjoškolski profesor znanosti i književnosti itd. Uz to, na sveučilištu se njeguje i sama znanost, istražuje se i uči se istraživanju. U Španjolskoj je ta uloga stvaranja znanosti i poticanja znanstvenika još zanemariva, no razlog tomu nisu nedostaci sveučilišta kao takvoga, niti uvjerenje da to nije misija sveučilišta, već očiti nedostatak sklonosti prema znanosti i dara za istraživanje koji obilježava našu rasu kao takvu.

Želim reći, ako će se Španjolska početi značajno baviti znanostima, njome će se uglavnom baviti sveučilišta, kako se manje-više zbiva i u ostalim zemljama. Neka sljedeće mišljenje posluži kao primjer kako ne bi bilo potrebno neprestano ponavljati jedno te isto: teško zaostajanje Španjolske u svim intelektualnim aktivnostima povlači za sobom činjenicu da se ono što u drugim zemljama živi u punom razvoju, u Španjolskoj tek pojavljuje u zametku. Za temeljito postavljanje sveučilišnog problema, što sada pokušavam učiniti, razlike u stupnju evolucije su nevažne. Dostaje mi činjenica da sve reforme posljednjih godina odlučno pokazuju tendenciju porasta istraživačkog rada i rada na obrazovanju znanstvenika, te na orijentiranju čitave ustanove u tom smjeru. Neka mi izlaganje ne priječe trivijalni ili zlonamjerni prigovori. Odviše je poznato da naši najbolji profesori, koji najviše utječu na proces sveučilišnih reformi, misle da se naš institut ovdje mora ujednačiti s onim što su dosad napravili stranci. Ovo je dovoljno.

Visoko obrazovanje sastoji se dakle od stručnosti i istraživanja. Ne suočavajući se s temom, zabilježimo usput naše iznenađenje pred zajedništvom i stapanjem dvije toliko različite zadaće. Jer, nema sumnje: biti odvjetnik, sudac, liječnik, ljekarnik, profesor latinskoga ili povijesti u srednjoj školi znatno je drukčije no biti jurist, fiziolog, biokemičar, filolog itd. Prvo su imena praktičnih struka, drugo imena čisto znanstvenih službi. S druge strane, društvu su potrebni mnogi liječnici, farmaceuti, pedagozi, ali potreban mu je tek ograničen broj znanstvenika.²

² Taj broj mora biti veći od onog koji je dosad dosegnut, ali ipak neusporedivo manji u usporedbi s ostalim strukama.

Kad bi mu uistinu bilo potrebno mnogo znanstvenika, bila bi to katastrofa, jer je vokacija za znanost iznimno posebna i rijetka. Stoga iznenađuje što se miješaju stručno obrazovanje, namijenjeno svima, i istraživanje, namijenjeno malobrojnim. Ali ostavimo se ovog pitanja još nekoliko minuta. Nije li visoko obrazovanje više od stručnosti i istraživanja? Na prvi pogled ne nalazimo ništa više od toga. Ipak, uzmemo li povećalo i proučimo planove obrazovanja, nalazimo da se od studenta uvijek zahtijeva, uz stručnu poduku i istraživački rad, prisustvovanje tečaju općeg sadržaja – filozofskoga ili povijesnoga.

Ne treba biti naročito oštrouman da bi se u tom zahtjevu prepoznao posljednji, tužni ostatak nečeg većega i važnijega. Znak da je nešto ostatak – kako u biologiji tako i u povijesti – jest nerazumijevanje svrhe zbog koje to postoji. Samo po sebi više ne služi ničemu, i valja se vratiti u drugu epohu evolucije gdje se ono što je sad tek patrljak i ostatak nalazi čitavo i učinkovito.³ Opravdanje koje se danas iznosi u prilog tom sveučilišnom zahtjevu vrlo je nejasno: bilo bi prikladno – kaže se – da student usvoji nešto »opće kulture«.

»Opća kultura«. Apsurdnost ovog termina, njegovo filistarstvo, otkriva njegovu neiskrenost. »Kultura«, kad se odnosi na ljudski duh, a ne na stoku ili na žitarice – može jedino biti opća. Ne možemo imati »kulturu« fizike ili matematike. To znači poznavati određeno područje. Koristeći izraz »opća kultura«, izražava se namjera da student usvoji nekakvo ukrasno znanje, nejasne obrazovne koristi za njegov karakter ili inteligenciju. U tu nejasnu svrhu poslužiti će bilo koja disciplina od onih koje se smatraju najmanje tehničkim i najviše neodređenima – neka to bude filozofija, povijest, sociologija! No, ako uskočimo u epohu kada je sveučilište stvoreno – u srednji vijek – vidimo da je sadašnji ostatak skroman prežetak nečega što je nekoć u cijelosti predstavljalo visoko obrazovanje.

Srednjevjekovno sveučilište ne istražuje⁴; vrlo se malo bavi strukom, kod njega je sve »opća kultura« – teologija, filozofija, umjetnosti.

No ovo što danas nazivamo »općom kulturom«, u srednjem vijeku nije bila opća kultura, nije bio ukras uma ili disciplina karaktera, već

³ Zamislite cjelinu primitivnog života. Jedno od njegovih općenitih svojstava jest nedostatak osobne sigurnosti. Približavanje dviju osoba uvijek je opasno, jer je svatko naoružan. Nužno je dakle osigurati bliskost pomoću normi i rituala kod kojih se odlaže oružje, a ruka neće naglo posegnuti za skrivenim oružjem. U tu svrhu, najbolje je da svaki čovjek pri susretu zgrabi ruku drugoga, ubojitu ruku, koja je najčešće desnica. To je podrijetlo i djelotvornost pozdrava stiskom ruke, koji je danas, udaljen od onog načina života, neshvatljiv i stoga predstavlja preživjeli ostatak.

⁴ Čime se ne želi reći da u srednjem vijeku nije bilo istraživanja.

naprotiv sustav ideja o svijetu i čovječanstvu koje je tadašnji čovjek posjedovao. Bila je to zbirka uvjerenja koja je trebala učinkovito upravljati tadašnjim životom.

Život je kaos, divlja šuma, pomutnja. Čovjek se u njemu gubi. No njegov um odgovara na taj osjećaj brodolomstva i izgubljenosti: radi na pronalaženju »staza«, »puteva« kroz šumu⁵, to jest, na pronalaženju pozitivnih uvjerenja o stvarima i svijetu. Njihova ukupnost, njihov sustav, to je kultura u pravom smislu riječi; ona je upravo suprotno od ukrasa. Kultura je ono što spašava od životnog brodoloma, što čovjeku omogućuje živjeti a da mu život ne bude besmislena tragedija ili temeljito srozavanje.

Ne možemo ljudski živjeti bez ideja. O njima ovisi naše djelovanje, i život nije drugo doli činiti ovo ili ono. Kako kaže prastara indijska knjiga: »Naša djela slijede naše misli kao što kotač kola slijedi kopito vola.« U tom smislu – koji sam po sebi nije nimalo intelektualistički⁶ – mi jesmo naše ideje.

Gideon, u ovom slučaju pretjerano dubok, utvrdio bi da se čovjek uvijek rađa u određenoj epohi. To jest, da je pozvan uvježbavati život u određeno doba evolucije ljudskih sudbina. Čovjek neodvojivo pripada određenoj generaciji, a svaka se generacija smješta ne na bilo koje mjesto, već točno iznad prethodne. Ovo znači da se nužno mora živjeti u svojem vremenu⁷, a osobito u idejama svojega vremena.

Kultura je životan sustav ideja u svakom vremenu. Nevažno je ako te ideje ili uvjerenja, djelomice ili u potpunosti, nisu znanstvene. Kultura nije znanost. Za našu sadašnju kulturu tipično je da njezin veliki dio proizlazi iz znanosti; no to nije bio slučaj s drugim kulturama, niti je rečeno da je našoj kulturi znanost uvijek pridonosila u istoj mjeri kao danas.

U usporedbi sa srednjovjekovnim sveučilištem, današnje sveučilište uvelike je zakompliciralo stručno obrazovanje koje se u srednjom vijeku pružalo tek u zametku, te dodalo istraživački rad, ukidajući gotovo u potpunosti poučavanje ili prenošenje kulture.

Što je uistinu budalaština sa zlokobnim posljedicama koje sada plaća Europa. Katastrofičnost sadašnje europske situacije duguje se neobrazovanosti prosječnog Engleza, prosječnog Francuza, prosječnog Nijem-

⁵ Zbog toga se na početku svih kultura javlja izraz koji znači »put« – *hodós* i *méthodos* u Grka, *tao* i *te* u Kineza, *staza* i *kola* u Indijaca.

⁶ Naše ideje i uvjerenja itekako mogu biti antiintelektualistički. Kako moje ideje, tako i ideje našeg vremena.

⁷ O ovom konceptu »svojega vremena« vidi moje djelo »Pobuna masa«.

ca, i tome što oni ne posjeduju životan sustav ideja o svijetu i o čovjeku koji bi odgovarao vremenu. Ta prosječna osoba je novi barbarin, zaostao u odnosu na svoju epohu, arhaičan i primitivan u usporedbi sa strašnom sadašnjošću svojih problema.⁸ Taj novi barbarin je u prvom redu stručnjak, mudriji no ikad, ali manje obrazovan no ikad – inženjer, liječnik, odvjetnik, znanstvenik.

Krivnja za ovo neočekivano barbarstvo, za ovu bitnu i tragičnu zaostalost, leži u prvom redu na pretencioznim sveučilištima devetnaestog stoljeća, sveučilištima svih zemalja, a kad bi ih to barbarstvo u bijesu revolucije rasturilo, ona ne bi imala ni najmanja prava žaliti se. Ako se dobro promisli o ovom pitanju, spoznaje se da njihovu krivnju ne iskupljuje ni razvoj znanosti, uistinu čudesan i genijalan, koji su sveučilišta omogućila. Ne budimo znanstveni prostaci. Znanost jest najveće ljudsko čudo, ali nadređen joj je sam ljudski život, kojim je omogućena. Otuda slijedi da zločin protiv osnovnih uvjeta života ne može biti nadoknađen znanostju.

Zlo je već toliko duboko i toliko teško da će me generacije koje će doći za vama, mladima, teško razumjeti.

U knjizi kineskog mislioca Zhuang Zija, koji je živio u četvrtom stoljeću prije Krista, progovaraju simboličke osobe, a jedna od njih, zvana Bog Sjevernog Mora, kaže: »Kako ću moći razgovarati o moru sa žabom ako ona nije nikad izišla iz svoje bare? Kako ću moći razgovarati o ledu s ljetnom pticom ako se ona zadržava u svojem godišnjem dobu? Kako ću moći razgovarati s mudracom o životu ako je on zatočenik svojega nauka?«

Društvu su potrebni dobri stručnjaci – suci, liječnici, inženjeri – zbog toga postoji sveučilište sa svojim stručnim obrazovanjem. No prije toga i povrh toga potrebno je osigurati sposobnost za drugu vrstu struke: zapovijedanje. U svakom društvu netko zapovijeda – grupa ili klasa, malobrojni ili mnogobrojni. A pod zapovijedanjem ne podrazumijevam toliko pravno provođenje autoriteta koliko pritisak i utjecaj koji se šire na društveno tijelo. Danas u europskim društvima zapovijedaju buržujске klase, a većina njihovih pripadnika su stručnjaci. Tim je društvima stoga važno da ti stručnjaci, uz svoju struku, budu sposobni živjeti i značajno utjecati na svoje doba. Zbog toga je neizbježno na sveučilištu iznova stvoriti obrazovanje kulture, odnosno sustava živih ideja koje vrijeme posjeduje. To je ključna zadaća sveučilišta. To je ono što sveučilište mora biti više no išta drugo.

⁸ U prije navedenoj knjizi detaljno analiziram ove ozbiljne činjenice.

Kad bi sutradan zapovijedali radnici, pitanje bi bilo identično: morali bi zapovijedati iz svojega vremena, inače bi bili istisnuti.⁹

Kada se pomisli da su europske zemlje smatrale dopustivim dodijeliti titulu stručnjaka, dati ovlasti za rad sucu, liječniku – a da se sa sigurnošću nije znalo posjeduje li taj čovjek, primjerice, jasnu ideju fizikalne koncepcije svijeta do koje je danas došla znanost, te ideju o karakteru i granicama dotične čudesne znanosti koja je došla do te ideje, ne treba nas začuditi što stvari u Europi idu loše. No, ne govorimo o tako ozbiljnoj temi u eufemizmima. Ponavljam, ne radi se o nejasnim željama nejasne kulture. Fizika, kao i njezin način razmišljanja, jedan je od najvećih unutarnjih pokretača suvremene ljudske duše. U nju se ulijeva četiri stoljeća intelektualnih napora, a njezina je doktrina pomiješana sa svim bitnim promišljanjima sadašnjeg čovjeka – s njegovom idejom Boga, idejom društva, idejom materije i onoga što materija nije. Čovjek je može i ne poznavati, a da to ne pretpostavlja ni sramotu, ni ljagu, ni nedostatak, to jest: kada je netko skroman pastir u gorskim klancima, ili zemljoradnik na njivi, ili radnik, rob stroja. No gospodin koji se predstavlja kao liječnik ili sudac ili general ili filolog ili biskup – to jest, koji pripada vodećoj klasi – ako taj gospodin ne zna što je danas za europskog čovjeka fizički kozmos, onda je on savršen barbarin, koliko god znao o zakonima, ljekarijama ili svetim ocima. Jednako bih rekao za onog tko ne posjeduje prosječno uređenu predodžbu o velikim povijesnim promjenama koje su čovječanstvo dovele do današnjeg raskrižja (danas je sve raskrižje). I za onog tko nema neke točne ideje o tome kako se filozofski um danas suočava sa svojim stalnim pokušajem stvaranja slike univerzuma, ili o tome kako opća biologija tumači temeljne činjenice organskog života.

Očevidnost ovoga ne treba narušavati pitajući se kako odvjetnik bez visoke matematičke spreme može razumjeti današnju ideju fizike. O tome ćemo kasnije. Sada valja dostojanstveno otvoriti um sjaju kojim ovo zapažanje zrači. Tko ne razumije ideju fizike (ne samu fizikalnu znanost, već životnu ideju svijeta koju je ona stvorila), ideju povijesti i biologije, tko ne posjeduje taj filozofski nacrt, nije obrazovan čovjek. Kako mu taj nedostatak neće biti nadoknađen iznimnim darom, nadasve je nevjerojatno da takav čovjek može biti uistinu dobar liječnik, sudac ili tehničar. A sigurno je da će sve ostalo djelovanje njegova života, i sve što u njegovoj struci nadilazi usko zvanje, biti bijedno. Njegove političke

⁹ Budući da danas već i oni zapovijedaju i ulaze u partnerstvo s buržoazijom, sveučilišno obrazovanje treba hitno proširiti i na njih.

ideje i djela bit će nevješti, njegove ljubavi, počevši od tipa žene koji će preferirati, bit će nepravodobne i smiješne; vodit će svoj obiteljski život u neaktualnom, mahnitom i jadnom okruženju, koje će zauvijek zatrovati njegovu djecu, a na druženjima u kavani prosipat će čudovišne misli i bujice bedastoća.

Nema pomoći; da bi se spretno hodalo kroz šumu života treba biti obrazovan, treba poznavati topografiju šume, njezine staze ili »metode«, to jest, treba imati ideju o prostoru i vremenu u kojemu se živi, o sadašnjoj kulturi. Dakle, ta se kultura ili prima ili stvara. Onaj tko bi imao odvažnosti da je sam izmisli, da sam napravi ono što je napravilo trideset stoljeća čovječanstva, jedini je koji bi imao pravo zanijekati potrebu da se sveučilište prije svega bavi podučavanjem kulture. Nažalost, to jedino biće koje bi se moglo utemeljeno suprotstaviti mojoj tezi bilo bi... umobolno. Trebalo je čekati do početka dvadesetog stoljeća da se vidi nezamisliv spektakl: iznimno neobična brutalnost i agresivna glupost koju iskazuje čovjek kada zna mnogo o jednoj stvari, a ne zna baš ništa o svim drugim stvarima.¹⁰ Stručnost i specijalizacija, koji se pravilno ne nadoknađuju, razbili su europskog čovjeka na komadiće, i on je zbog toga odsutan sa svih mjesta gdje nastoji biti i gdje mora biti. U inženjeru se nalazi inženjerstvo, koje je tek jedan dio i jedna dimenzija europskog čovjeka, no on sam sebe, budući da je cjelina, ne nalazi u svom inženjerskom fragmentu.

Jednako je u svim ostalim slučajevima. Kada se, misleći da se koristi barokni i pretjeran način govora, tvrdi da je »Europa razmrmljena na komadiće«, izgovara se veća istina no što se misli. Doista: danas je očito raspadanje naše Europe rezultat nevidljive fragmentacije od koje sve više i više boluje europski čovjek.¹¹

Neposredna velika zadaća pomalo je nalik slagalicama. Od raspršenih dijelova – razbacanih udova – treba ponovno izgraditi europskog čovjeka. Nužno je postići da svaki pojedinac – izbjegavajući utopičnost – ili mnogi pojedinci postanu, svaki za sebe, čitav taj čovjek. A tko to može postići ako ne sveučilište? Dakle, nema druge do pridružiti se naporima koji već danas od sveučilišta zahtijevaju da izvrši to neizbježno i golemo djelo. Stoga se, izvan Španjolske, s mnogo poleta najavljuje pokret za koji je visoko obrazovanje ponajprije podučavanje

¹⁰ U »Pobuni masa« vidjeti poglavlje naslovljeno »Barbarstvo specijaliziranja«.

¹¹ Ta je činjenica toliko očita da ne samo da je možemo općenito i uzalud potvrđivati, već se mogu odrediti i etape i načini te napredujuće fragmentacije kroz tri generacije prošlog stoljeća i prvu generaciju dvadesetoga.

kulture, odnosno prenošenje novoj generaciji sustava ideja o čovjeku i svijetu koji je sazio u prethodnoj generaciji.

S obzirom na ovu činjenicu sveučilišno obrazovanje pokazuje se sastavljeno od tri funkcije: I. Prenošnje kulture. II. Podučavanje struka. III. Znanstveno istraživanje i odgajanje novih znanstvenika.

Jesmo li ovime odgovorili na naše pitanje o misiji sveučilišta?

Ni u kojem slučaju; tek smo sabrali na nepovezanu hrpu sve što sveučilište danas vjeruje da bi ga moralo zanimati, i ono što, po našem sudu, ne čini, a trebalo bi činiti. Ovime smo tek pripremili pitanje, ništa više.

Doima mi se ispraznom, štoviše niskom, rasprava koju su prije nekoliko godina zapodjenu filozof Scheler i ministar Becker o tome da li ove funkcije mora obavljati jedna ili više ustanova. Ispraznom jer će se u konačnici sve funkcije sabrati u studentu, sve će gravitirati prema njegovoj mladosti.

Problem je nešto drugo. Ovo: svedeno na stručnost i istraživanje, kako se dosada činilo, školstvo se ipak sastoji od nevjerojatne mase studija. Nemoguće je da dobar prosječan student doista uspije naučiti sve čemu ga sveučilište nastoji podučiti. U redu, ustanove postoje – potrebne su i imaju smisla – jer postoji i prosječan čovjek. Kad bi postojala isključivo iznimna bića, vrlo je vjerojatno da ne bi bilo ni pedagoških ustanova ni organa javnog reda.¹² Dakle, nužno je da se sve ustanove odnose na čovjeka prosječnih sposobnosti; za njega su stvorene i on mora biti njihova mjerna jedinica. Pretpostavimo načas da se na sadašnjem sveučilištu ne zbiva nijedna stvar koja bi zaslužila da se zove nepravilnošću. Sve se odvija kako se treba odvijati u skladu s onim što sveučilište nastoji biti. Pa dobro, ja kažem da je baš u tom slučaju sadašnje sveučilište čista i konstitucionalna nepravilnost, jer je lažno. Do te je mjere nemoguće da prosječni student uistinu nauči ono čemu ga nastoji podučiti da je prihvaćanje tog neuspjeha postalo sastavnim dijelom sveučilišnog života. To jest, stvarna norma danas se sastoji u tome da se ono što sveučilište nastoji biti unaprijed uzima kao nerealno. Dakle, prihvaća se lažnost vlastitoga institucionalnog života. Krivotvorenje samog sebe postaje bit ustanove. To je korijen svih zala – kako je to uvijek u životu, individualnom i kolektivnom. Izvorni grijeh proizlazi iz slijedećega: ne biti ono što se doista jest. Možemo nastojati biti što god

poželimo, no nije dopušteno pretvarati se da smo nešto što nismo, pristati na varanje samih sebe, priviknuti se na bitnu laž.

Kad je normalno ustrojstvo čovjeka ili ustanove fikcija, iz njih izvire sveobuhvatna izopačenost. Naposljetku se stvara iskvarenost, jer nije moguće priviknuti se na krivotvorenje samoga sebe a da se ne izgubi samopoštovanje.

Zbog toga je Leonardo govorio: *Chi non può quel che vuol, quel che può voglia* («Tko ne može što hoće, neka želi što može»).

Ta leonardovska zapovijed mora odlučno voditi čitavu sveučilišnu reformu. Jedino što može dovesti do rezultata jest strastvena odlučnost da se bude baš to što se jest. Ne samo sveučilišni život, već sav novi život mora biti sačinjen od stvari čije ime je izvornost (dobro poslušajte ovo, mladi, ako ne poslušate, izgubljeni ste, a već ste se počeli gubiti!).

Ustanova koja se pretvara da pruža i zahtijeva ono što ne može ni zahtijevati ni pružiti lažna je i pokvarena ustanova. Ipak, to načelo privida nadahnjuje sve planove i ustroj današnjeg sveučilišta.

Stoga smatram da je neizbježno izokrenuti čitavo sveučilište, odnosno iz temelja ga reformirati, polazeći od suprotnog principa. Umjesto da se podučava ono što bi se, u skladu s utopijskim željama, trebalo podučavati, treba podučavati samo ono što se može podučiti, to jest ono što se može naučiti.

Pokušat ću razviti sve posljedice koje slijede iz ove formulacije.

Uistinu, radi se o problemu širem od problema visokog školstva.

To je ključno pitanje svih stupnjeva obrazovanja.

Što je bio velik korak u čitavoj povijesti pedagogije? Nesumnjivo, onaj genijalni zaokret inspiriran Rousseauom, Pestalozzijem, Fröbelom i njemačkim idealizmom, koji se sastojao u radikalizaciji nečeg prozaičnoga. U obrazovanju – općenitije rečeno, u odgoju – postoje tri stvari: ono što bi trebalo podučiti – odnosno, znanje – ono što učitelj podučava i ono što učenik uči. Pa dobro: s nevjerojatnom zaslijepljenošću, obrazovanje je polazilo od znanja i od učitelja. Učenik, šegrt, nije bio načelo pedagogije. Inovacija Rousseaua i njegovih nasljednika jednostavno se sastojala u premještanju fokusa pedagoške znanosti sa znanja i učitelja na učenika i prepoznavanju da su učenik i njegove posebnosti jedino što nas može voditi u izgradnji obrazovnog organizma. Znanstvena djelatnost i znanje posjeduju vlastitu organizaciju, različitu od organizacije djelatnosti koja nastoji prenijeti znanje. Načelo pedagogije vrlo je različito od načela kulture i znanosti.

No treba napraviti još jedan korak. Umjesto da se odmah izgubimo u pažljivom proučavanju stanja učenika kao djeteta, mladića itd., nužno

¹² Anarhizam je logičan kad brani beskorisnost i, posljedično, štetnost svake ustanove, jer polazi od pretpostavke da je svaki čovjek po prirodi izniman – dobar, umjeren, inteligentan i pravedan.

je što prije ograničiti problem i promatrati dijete ili mladića sa skromnijega, ali preciznijeg gledišta, to jest promatrati ga kao učenika, kao šegrta. Tada se uočava da nije dijete kao dijete ni mladić kao mladić ono što nas obvezuje da obavljamo osobitu djelatnost koju nazivamo »obrazovanje«, već nešto nadasve formalno i jednostavno.

Vidjet ćete i sami.

2. *Ekonomsko načelo u obrazovanju*

Politička ekonomija izišla je iz rata rastrgana poput ekonomije zaraćenih nacija. Jedinu izlaz bio je poraditi na radikalnoj rekonstrukciji njezina korpusa. Takve pustolovine obično koriste živim znanostima, tjerajući ih da potraže temelj čvršći od onoga na koji su se dotad oslanjale, jedno dublje i elementarnije počelo. I doista, ovih se godina politička ekonomija ponovno rađa iz svojega pepela, zbog toliko prozaičnog razloga da ga je sramota izustiti. Kaže se: znanost o privredi mora krenuti od načela koje prouzrokuje privrednu djelatnost čovjeka. Zašto ljudska vrsta obavlja privredne djelatnosti – proizvodnju, raspodjelu, razmjenu, štednju, procjenu itd.? Zbog jednog jedinoga začuđujućeg razloga: mnoge stvari koje ljudska vrsta želi i potrebuje ne postoje u neograničenim količinama. Kad bi svega što im je potrebno imali u izobilju, ljudima ne bi palo na pamet zamarati se privrednim naporima. Zrak obično ne uzrokuje aktivnosti koje bi se mogle nazvati privrednima. Ipak, dostaje da zrak postane u nekom smislu oskudan pa da smjesta prouzroči privredni rad. Primjerice: djeca okupljena u školskoj učionici trebaju određenu količinu zraka. Ako su školske prostorije male, nedostaje zraka. Tako zrak uzrokuje ekonomski problem, dovodeći do gradnje većih, posljedično i skupljih škola. Iako na planetu ima zraka u izobilju, kvaliteta mu nije posvuda ista. »Čist zrak« nalazi se samo na određenim mjestima na zemlji, na određenoj nadmorskoj visini, u određenoj klimi. Odnosno, »čist zrak« je rijetkost.

Ta jednostavna činjenica uvjetuje intenzivnu privrednu djelatnost u Švicaraca – hoteli, sanatoriji – koji iz oskudnoga sirovog materijala, čistog zraka, proizvode zdravlje dan za danom. Ponavljam, stvar je zapanjujuće jednostavna, ali neprijeporna: nestašica je počelo privredne djelatnosti, stoga je Švedanin Cassel prije nekoliko godina obnovio znanost o privredi polazeći od načela oskudice.¹³ »Da postoji neprekidno

gibanje, ne bi bilo fizike«, rekao je više puta Einstein. Jednako se tako može reći da u zemlji Dembeliji nema privredne djelatnosti, pa stoga ni znanosti o privredi.

Nalazim da se nešto slično zbiva u obrazovanju. Zašto postoje obrazovne djelatnosti? Zašto se čovjek bavi pedagogijom i zanima za pedagogiju? Na to pitanje davali su romantičari iznimno lucidne, ganutljive i transcendentalne odgovore, miješajući u njima sve ljudsko i dobar udio božanskoga. U njih se uvijek radilo o tome da izbace stvari iz takta, da ih izbace iz orbite i melodramatično razbacaju. Ali mi – mi mladi, nije li tako? – mi se jednostavno zadovoljavamo time da stvari zasad budu to što jesu, i ništa više; volimo njihovu ogoljelost. Ne tiču nas se hladnoća i nevrijeme. Znamo da život jest – povrh svega, da će biti – težak. Prihvaćamo njegovu krutost, ne namjeravamo ublažiti sudbinu. Ali ako život i jest težak, ne prestaje nam biti veličanstven. Naprotiv, ako je težak, onda je čvrst, mršav: tetiva i živac; i iznad svega čist. Želimo čistoću u našem odnosu sa stvarima.

Zato ih razgolićujemo i tako zapletene, čistimo ih promatrajući ih, gledajući ih *in puris naturalibus*.

Čovjek se bavi i zanima obrazovanjem zbog razloga koji je jednostavan koliko i suhoparan, suhoparan koliko i žaljenja vrijedan: da bi se živjelo postojano, udobno i s napredovanjem, valja znati golemu količinu činjenica, a dijete i mladić imaju iznimno ograničenu sposobnost učenja. To je razlog. Kad bi djetinjstvo i mladost trajali stotinu godina, a dijete i mladić posjedovali praktično neograničene doze pamćenja, inteligencije i pozornosti, podučavanje ne bi postojalo.

Svi oni ganutljivi i transcendentalni razlozi ne bi učinkovito nagnali čovjeka da oblikuje tip ljudskog postojanja zvan »učitelj«.

Oskudnost, ograničenost sposobnosti učenja, jest počelo podučavanja. Valja podučavati točno u onoj mjeri u kojoj se ne može naučiti.

Zar je bila slučajnost što se pedagoška djelatnost našla u punom procvatu sredinom osamnaestog stoljeća i otada se još razvijala? Zašto ne ranije? Objašnjenje je jednostavno: upravo u tom času sazrijeva prva velika žetva moderne kulture. U kratkom vremenu enormno se povećava blago istinskog ljudskog znanja. Život, uranjajući u potpunosti u mladi kapitalizam koji su omogućili tadašnji izumi, postaje iznimno složen i zahtijeva rastuću opskrbu vještinama. Kako je postalo potrebno znati brojne činjenice čije je obilje nadmašivalo sposobnost učenja, smjesta je ojačala i proširila se pedagoška djelatnost – obrazovanje. Nasuprot tome, u primitivna vremena jedva da je bilo obrazovanja. Čemu, kad se nema što podučiti, kad moć učenja daleko nadmašuje građu koja

¹³ Vidi Gustavo Cassel, *Theoretische Sozialeconomie*, 1921. str. 3 i dalje. Jednim dijelom predstavlja povratak na određene stavove klasične ekonomije naspram stavova ekonomije posljednjih šezdeset godina.

se ima usvojiti? Postoji višak sposobnosti. Postoje samo neka znanja: određeni magijski i ritualni nautci kako izraditi najsloženije naprave – poput kanua – ili kako liječiti bolesti i rastjerati demone. Oni su jedino što se može podučiti. Upravo zato što njih ima tako malo, bilo tko ih može naučiti bez imalo napora. Tako se javlja jedan iznenađujući fenomen, koji neočekivano potvrđuje moju tezu. Doista, obrazovanje se u primitivnih naroda pojavljuje u izvnutom obliku: svrha obrazovanja jest – tko bi to rekao? – sakriti. Ti se nautci čuvaju poput tajne koja se potajno prenosi malobrojnim. Ostali bi ih prebrzo naučili. Otuda sveprisutni fenomen tajnih obreda. On je toliko žilav da se pojavljuje na svakoj civilizacijskoj razini kad god iznikne nova vrsta znanja, kvaliteto nadmoćna svim poznatim znanjima. Budući da tog novog znanja u početku nema mnogo – ono je tek zametak, prvi plijen – njegovo prenošenje postaje tajno. To se dogodilo u slučaju egzaktne filozofije pitagorejaca, to se dogodilo i u Platona, svjesnog pedagoga. Nemamo li njegovo slavno sedmo pismo, napisano u obranu od optužbe kako je svojoj filozofiji podučavao Dionizija od Sirakuze, kao da se radilo o sramotnom zločinu? Sve je primitivno obrazovanje, koje može malo toga podučiti, ezoterično, ono skriva; stoga se ono suprotstavlja poučavanju. Ono pak započinje kad se znanje koje valja usvojiti suprotstavlja ograničenosti sposobnosti učenja. Prekomjernost tehničkoga i kulturnog bogatstva danas više no ikad prije prijeto postati katastrofom za čovječanstvo, jer svakoj novoj generaciji postaje sve teže upiti to bogatstvo. Stoga treba požuriti i stvoriti znanost podučavanja, njezine metode i institucije, polazeći od onoga skromnoga i suhoparnog načela – dijete ili mladić je učenik, šegrt, a to znači da ne može naučiti sve čemu ga treba podučiti. Ekonomsko načelo u obrazovanju.

Ovo shvaćanje uvijek je djelovalo u pedagoškoj aktivnosti, ali samo pod pritiskom okolnosti, u pozadini. Nikad ga se nije učinilo načelom, možda zato što na prvi pogled nije melodramatično, ne govori o složenim i transcendentnim stvarima.

Sveučilište, onakvo kakvo danas postoji izvan Španjolske prije no u Španjolskoj, jest tropska šuma podučavanja. Ako njoj dodamo ono što nam se prije činilo neizbježnim – podučavanje kulture – šuma raste sve dok ne zakloni obzor, obzor mladosti koji mora biti jasan, otvoren i omogućiti da se vide šumski požari koji mogu biti pogubni za život. Jedini lijek jest okrenuti se protiv te neizmjernosti, što brže, koristeći ekonomsko načelo kao sjekiru. Prvo, nemilosrdno potkresavanje. Ekonomsko načelo sugerira ne samo da valja štedjeti na obrazovnoj građi, već uključuje i sljedeće: u organizaciji visokog obrazovanja, u izgrad-

nji sveučilišta, mora se polaziti od studenta, ne od znanja ili profesora. Sveučilište mora biti institucionalni odraz studenta, čije temeljne dvije dimenzije jesu: prva, ono što on jest, ograničenost njegove moći usvajanja znanja, druga, ono što mu je potrebno za život.

(U sadašnji studentski pokret upleću se mnogi elementi. Da ih navedemo deset, sedam bi bili puke besmislice. No preostala tri su savršeno razumna te dostaju, čak i više no što je potrebno, da se opravda uzbuđenje studenata. Prvi je politički nemir u zemlji, drhturenje srži nacije, drugi je niz konkretnih, nezamislivih nepravilnosti koje čine pojedini profesori, no treći, najvažniji i najodlučniji, djeluje među učenicima bez njihove jasne svijesti o njemu. Ni oni, ni itko drugi, već vrijeme, sadašnje stanje obrazovanja u čitavom svijetu, tjera da se sveučilište ponovno fokusira na studenta, da sveučilište ponovno postane prije svega student, a ne profesor, kao što je i bilo na početku. Zahtjevi vremena neizbježno djeluju, iako ljudi koje oni pokreću to ne shvaćaju ili ih ne znaju odrediti i imenovati. Prijeko je potrebno da studenti odbace tromost u svojem kretanju i naglase ono u čemu u potpunosti imaju pravo, osobito ono posljednje.¹⁴

Treba krenuti od prosječnog studenta te jezgrom sveučilišnih ustanova, njihovim tijelom ili osnovnim likom smatrati isključivo onaj korpus građe čije se usvajanje može u potpunosti zahtijevati od prosječnog studenta, odnosno ona građa koju je dobar prosječni student doista u stanju naučiti. Ponavljam, u svom prvom i najstrožem smislu sveučilište će morati biti upravo to. Vidjet ćemo kako sveučilište mora uz to predstavljati i još neke, ne manje važne stvari. No ono što je sada važno jest energično razdvojiti i ne miješati različite organe i funkcije velike sveučilišne ustanove.

Kako odrediti skup građe koja mora sačinjavati tijelo odnosno minimum sveučilišta? Tako da pretjerano mnoštvo znanja podvrgnemo dvostrukom odabiru:

¹⁴ Sveučilište mora biti student u jednom gotovo materijalnom smislu. Apsurdno je što se, sve do danas, sveučilišna zgrada smatra kućom profesora, koji u njoj prima učenike, a trebalo bi biti upravo suprotno: neposredni vlasnici kuće su studenti, koje u ustanovi nadopunjuje zbor profesora. Valja prekinuti sa sramotnom praksom da su profesori, zajedno sa švicarskom gardom podvornika, oni koji održavaju tjelesnu disciplinu unutar sveučilišta, što dovodi do sramotnih sukoba u kojima sudjeluju, s jedne strane profesori i njihovi podređeni, a s druge studentska horda. Samo se glupost može zadovoljiti time da krivnju za takve scene prebaci na studente. Kada se zbivaju takvi neprihvatljivi događaji, i to još učestalo, krivnja se ne može prebaciti ni na koga, osim na samu ustanovu, koja je loše osmišljena. Studenti su ti koji, prethodno organizirani za tu svrhu, moraju održavati unutarnji red Sveučilišta, osigurati poštivanje običaja i manira, nametnuti stvarnu disciplinu i osjećati se odgovornima za nju.

1. Zadržavajući samo onu građu koja se smatra prijeko potrebnom za život čovjeka koji je u ovom času student. Stvaran život i njegovi neminovni zahtjevi jesu gledište kojim se mora rukovoditi ovaj prvi rez škarama.
2. Ono što je zadržano, ocijenjeno prijeko potrebnim, mora još biti smanjeno na ono što student u potpunosti i s lakoćom može naučiti.

Nije dovoljno da neko znanje bude potrebno. Ako i jest potrebno, možda u praksi nadmašuje studentove mogućnosti, i bilo bi suvišno dizati galamu oko njegove nužnosti.

Podučavati treba samo ono što se uistinu može naučiti. Kod toga gledišta valja biti nepopustljiv i slijediti ga u svakom pogledu.

3. Što sveučilište mora prvenstveno biti?

Sveučilište, profesija, i znanost

Primjenjujući načelo o kojem smo raspravljali, dolazimo do slijedećih stavova:

- a) Sveučilište, prije svega i u osnovi, jest više obrazovanje koje bi običan čovjek trebao dobiti.
- b) Nužno je, prije svega, tog običnog čovjeka učiniti kulturnom osobom – uzdići ga do onoga najboljeg što ima njegovo doba. Iz toga proizlazi da je prvenstvena uloga sveučilišta podučavati velikim kulturnim disciplinama, to jest:
 1. Fizičkoj strukturi svijeta (Fizika).
 2. Osnovnim temama organskog života (Biologija).
 3. Povijesnom procesu ljudskog roda (Povijest).
 4. Strukturi u funkcioniranju društvenog života (Sociologija).
 5. Nacrtu univerzuma (Filozofija).
- c) Nužno je običnog čovjeka učiniti valjanim profesionalcem. Uz naukovanje u kulturi, sveučilište će ga najekonomičnijim, najizravnijim i najučinkovitijim postupcima što ih um može iznaći podučiti tomu da bude valjan liječnik, dobar sudac, dobar nastavnik matematike ili povijesti. No potpuniju raspravu o specifičnom karakteru profesionalnog podučavanja treba zasad ostaviti po strani.
- d) Nema valjana razloga zbog kojeg bi običan čovjek trebao ili morao biti znanstvenik. Posljedica takvog poimanja sablažnjuje: znanost u istinskome smislu, to jest znanstveno istraživanje, ni na koji izravan, konstitutivni način ne pripada među prvotne funkcije sveučilišta. Ono je nešto neovisno. U kojem smislu sveučilište jest neodvojivo

od znanosti, te uz to mora biti mjesto znanstvenog istraživanja, pitanje je o kojem ćemo raspravljati kasnije.

Nema dvojbe da će to heretičko mišljenje prizvati na sebe pljusak gluposti što na obzoru uvijek prijete poput oblaka. Jasno mi je da ima ozbiljnih prigovora na tu moju tezu; no prije no što se iznesu ti ozbiljni prigovori, doživjet ćemo erupciju onoga vulkana općih mjesta u što se promiseće svaki čovjek kad govori o problemu o kojem nije prije promislio.

Nacrt sveučilišta što ga ja razlažem traži od vas da svoj um bez otpora učinite spremnim razlikovati tri stvari, od kojih je svaka posve drukčija od ostale dvije – znanosti, kulturu, i učenu profesiju. Morate napustiti ono udobno osvjetljenje u kojem su sve mačke sive.

Razmotrimo najprije u čemu je razlika između profesije i znanosti. Znanost nije naprosto što god vam padne na um. Očito da kupiti sebi mikroskop ili sklopiti laboratorij nije znanost. Ali *znanost nije ni tumačenje – ili učenje – sadržaja neke znanosti*. U pravom i autentičnom smislu znanost je isključivo istraživanje: postavljanje problemâ, obrađivanje problemâ i njihovo rješavanje. Kad se jednom došlo do rješenja, sve što se s tim rješenjem može zbivati više nije znanost.¹⁵ Zato učenje i izlaganje znanosti, kao ni primjena i usvajanje znanosti, nisu znanost. Možda je najbolje – uz stanovite ograde o kojima će biti riječi – da onaj komu je povjereno predavati znanost istodobno bude znanstvenik. No to nije apsolutno nužno, i bilo je i ima izvrsnih predavača znanosti koji nisu istraživači, to jest znanstvenici. Dostatno je da *poznaju* znanost. No poznavati nije isto što i istraživati. Istraživati znači otkriti neku istinu, ili obratno, dokazati neku pogrešku. Poznavati znači usvojiti neku istinu i ugraditi ju u svijest zato da bismo nekom činjenicom, pošto je bila utvrđena i potvrđena, mogli raspolagati.

Na početku znanosti, u Grčkoj, kad je još bilo malo znanosti koja bi se moglo usvojiti, ljudi nisu bili izloženi pogibelji da znanost brkaju sa stvarima koje nisu znanost. Riječi koje su koristili da označe znanost ukazuju na istovjetnosti znanosti i istraživanja, kreativnog rada, ispitivanja. Čak je i Platonovim i Aristotelovim suvremenicima manjkao naziv koji bi posve odgovarao modernoj riječi »znanost«, uključujući i njezinu višeznačnost. Oni su govorili o *historía*, *exétasis*, *filosofía*, što – uz neke nijanse – znači »učenje uz istraživanje«, »istraživanje«, i »sustavno razmatranje nekog predmeta, odnosno znanstveno istraživanje«

¹⁵ Autorova bilješka: Osim ponovnog preispitivanja, vraćanja rješenja u status problema posredstvom kritike, te ponavljanja ciklusa znanstvenog istraživanja.

– ali ne i »posjedovanje znanja«. Naziv *filo-sofia* pojavio se – relativno kasno – zahvaljujući nastojanju da se od uobičajenog učenja razlikuje novu djelatnost koja nije bila *naučiti* znanje već *tragati* za njim¹⁶.

Znanost je jedna od najuzvišenijih težnjâ i postignuća ljudskoga roda; uzvišenija je od sveučilišta, koje je zamišljeno kao obrazovna institucija. Jer znanost jest stvaralaštvo, a podučavanje za svrhu ima prenošenje onoga što je stvoreno, njegovo razvrstavanje i navođenje učenikâ da ga usvoje. Znanost se odvija na tako visokoj razini da je nužan krajnje delikatan proces. Sviđalo nam se to ili ne, znanost isključuje običnog čovjeka. S njome je povezan poziv koji je vrlo rijedak i udaljen od čovjekovih uobičajenih djelatnosti. Znanstvenik je monah modernog doba.

Vjerovati da je obični student znanstvenik smiješno je mišljenje, kojim se teško zaraziti (jer mišljenja su nalik zarazi, prehladi i drugim upalama) ako se ne pati od utopijskog pogleda, što je bila pošast u generaciji koja nam je prethodila. No osim toga ni u idealnim okolnostima nije poželjno da običan čovjek bude znanstvenik. Ako znanost i jest jedna od najuzvišenijih ljudskih težnja, nije jedina. Ima i drugih koje su jednako dostojne, i nema razloga te težnje žrtvovati posvećujući sve ljude znanosti. Uzvišenost, osim toga, pripada znanosti a ne znanstveniku. Njegova je karijera način življenja jednako ograničen kao i svaki drugi; štoviše, i više no što neki od vas zamišljaju. Ovdje se ne mogu upuštati u raščlanbu pojma znanstvenik. A i ne želim. To bi ovdje bilo neumjesno, a uz to bi nešto od onoga što bih mogao reći moglo bi biti neugodno. Stoga dopustite mi da, vraćajući se glavnoj temi, kažem da je – barem do danas – *istinski* znanstvenik kao osoba vrlo često bio vizionar i čudak, ako ne i posvemašnji bezumni. Istinsko čudo, ono što je dragocjeno, jest ono što ta vrlo ograničena osoba uspijeva izdvojiti – biser, a ne kamenicu koja ga je izlučila. Uzaludno je idealizirati znanstvenika i isticati ga kao model koji trebaju nasljedovati svi ljudi, ne uzimajući u obzir složene okolnosti – među njima i neke čudesne, a neke neobjašnjive – koje obično sudjeluju u stvaranju znanstvenika.¹⁷

Podučavanje zanimanjima i potraga za istinom *moraju se* razdvojiti. Mora se jasno razlikovati jedno od drugoga, i u umu profesorâ i u umu studenata. Jer njihovo je sadašnje brkanje smetnja znanosti. Priznajem,

¹⁶ Autorova bilješka: Naziv *epistème* više odgovara skupu značenjâ što ih obuhvaća naše riječi »znanje« i »razumijevanje«. U vezi s čuđenjem što ga je izazvala novost naziva *filosofia*, vidi Ciceron, *Tuskulanske rasprave*, V, 3.

¹⁷ Autorova bilješka: Poznato je primjerice kako spremno znanstvenici uvijek pristaju uz tiransku vladavinu. To ne treba biti razočaravajuće, niti se treba držati odgovornošću prema društvu. Razlog tomu je u sâmoj naravi znanstvenika, i prilično je dobar.

naukovanje za neke profesije uključuje kao vrlo važan element ovladavanje usustavljenim sadržajem brojnih znanosti; no taj sadržaj jest konačni ishod istraživanja a ne istraživanje sâmo. Obični student u pravilu nije naučnik koji naukuje u nekoj znanosti. Liječnik uči kako liječiti, i kao liječnik ne treba ići dalje od toga. Radi toga on treba poznavati sustav fiziologije poznat u njegovo doba, ali ne treba – i zapravo se ne može očekivati da bude – učeni fiziolog. Zašto ustrajemo u očekivanju nemogućeg? To ne mogu razumjeti. Ta neotklonjiva sklonost da se samoga sebe zavarava – »*moraš* imati iluzijâ« – to vječno samozavaravanje o veličini, ta tvrdokorna utopija uvjeravanja sebe sâma da postizemo ono što ne postizemo. Utopija rezultira pedagogijom samozavaravanja.

Djetinja je vrlina misliti u obliku željâ, djetetova je uloga proizvoditi iluzije. No vrlina odrasla čovjeka jest htjeti, a njegova je uloga činiti i postizati. A nešto postići možemo samo usredotočujući svoju energiju, postavljajući sebi granice. Istinitost i autentičnost našeg života leži u tom postavljanju granica. Život u cjelini jest sudbina; kad bi naš život imao neograničeno trajanje i neograničene moguće oblike, ne bi bilo »sudbine«. ¹⁸ Autentičan život, mladi ljudi, jest radosno prihvaćanje neumitne sudbine – ograničenja koje ne možemo promijeniti. To su stanje mistici, oslanjajući se na duboku intuiciju, običavali nazivati »stanjem milosti«. Onaj tko je jednom iskreno prihvatio svoju sudbinu, svoja ograničenja, ne da se zbuniti. »*Impavidum ferient ruinae*«. *

Ako netko osjeća poziv liječnika, i ništa više, nek se ne praćaka u znanosti. Samo će znanost prometnuti u osrednjost. Dosta je da je dobar liječnik, štoviše to je sve. Po mome mišljenju to isto vrijedi i za onoga tko će biti dobar profesor povijesti u srednjoj školi. Nije li pogrešno na fakultetu ga zbunjivati time što će ga se natjerati da misli da će biti povjesničar? Što time dobivate? Tjerate ga da troši vrijeme na fragmentarno proučavanje postupaka nužnih za povjesničareva istraživanja, koje su međutim irelevantne za nastavu povijesti. Time ga lišavate zadaće da stekne jasnu, strukturiranu, obuhvatnu i općenitu ideju o sveukupnosti ljudske povijesti, podučavanje kojoj je njegovo poslanje.¹⁹

¹⁸ Urednikova opaska: Ortegin termin »*destino*« suočava nas s istom poteškoćom kao i Aristotelovi termini *δύναμις* i *ἐνέργεια*, za koje u mnogim jezicima nisu nađene zadovoljavajuće istoznačnice. Organizam se poima kao obdaren nekom određenom *potencijalnošću* ili *možnošću*, *realizacija* ili *ozbiljenje* koje jest život toga organizma. Termin »sudbina« značenje koje mu pridaje autor dobit će dalje u tekstu.

* Latinska poslovice koju je upotrijebio Horacije (Ode, III, 3, 8), i koja doslovce znači »zalud će ga nevolje zgoditi«; op. prev.

¹⁹ Autorova bilješka: Naravno da on mora naučiti u čemu se sastoje postupci uz pomoć kojih se povijest uspostavlja. Ali to ne znači da on sâm mora biti stručnjak za te postupke.

Težnja sveučilištu na kojem prevladava »istaživanje« bila je katastrofalna. Dovedla je do eliminacije onoga što bi trebalo biti prvotno – kulture. Skrenula je pozornost s pitanja kako najbolje obrazovati buduće profesionalce za njihova zanimanja.

Medicinski fakulteti imaju ambiciju podučavati fiziologiji i kemiji u cjelini, do *n*-tog stupnja; no možda ni na jednom medicinskom fakultetu diljem svijeta nema nikoga tko ozbiljno promišlja o tomu što uistinu znači biti dobar liječnik, što je idealni tip liječnika u naše vrijeme. Zanimanje – što je poslije kulture najvažnija briga – povjerena je uvelike dobrohotnosti Providnosti. Ali šteta od našeg zbrkanog postupanja dvojaka je. I znanost trpi zbog našeg nerealnog nastojanja da ju uskladimo sa zanimanjima.

Pedantnost i odsuće razmišljanja doveli su do »scijentizma« koji je zahvatio sveučilište. U Španjolskoj obje te žalosno uvriježene navike – pedantnost i odsutnost razmišljanja – postaju ozbiljna nevolja. Bilo koji bedak koji je proveo šest mjeseci na nekom fakultetu ili u nekom laboratoriju u Njemačkoj ili u Sjevernoj Americi, bilo koji papagaj koji je ostvario neko trećerazredno znanstveno otkriće, pomeće se u *nouveau riche*-a znanosti. Ne potrošivši ni četvrt sata na razmišljanje o poslanju sveučilišta, takav predlaže najpedantnije i najridikuloznije reforme. Uz to on nije u stanju predavati vlastiti predmet, jer nema uvida u predmet kao cjelinu.

Zato moramo znanost otresti s drveta zanimanjâ i zadržati samo onoliko znanosti koliko je nužno potrebno da bi bilo od koristi zanimanjima, podučavanje kojima je danas posve nepromišljeno. Kako stvari sada stoje, sve to tek treba započeti.²⁰

Logična organizacija i maštovita nastava omogućit će da se profesijama podučava mnogo učinkovitije i mnogo šire, uz manje utrošena vremena no što je to danas slučaj.

No sad treba razmotriti jednu drugu razliku, razliku između znanosti i kulture.

4. Kultura i znanost

Ako rezimiramo smisao odnosa između struke i znanosti, zateći ćemo se s jasnim idejama. Primjerice, medicina nije znanost. Ona je upra-

²⁰ Autorova bilješka: Temeljna ideja, prototip svake profesije – što znači biti liječnik, sudac, odvjetnik, profesor, itd. – danas n e postoji u duhu običnih ljudi, a nitko se ne posvećuje proučavanju i formuliranju te ideje.

vo zanimanje, praktična djelatnost. Stoga je njezino gledište drukčije od gledišta znanosti. Ona nastoji liječiti ili održavati zdravlje ljudske vrste. S tim ciljem poseže za bilo čim što joj se čini prikladnim: uranja u znanost i od njezinih rezultata preuzima ono što smatra učinkovitim, dok ostalo ne dira. U prvom redu ostavlja postrani ono karakteristično baš za znanost: uživanje u zagonetnom. To je dovoljno za oštro razlikovanje medicine od znanosti. Znanost se sastoji u »prohtjevu« za postavljanjem problema.

Što je taj prohtjev jači, znanost točnije ispunjava svoju zadaću. No medicina postoji da bi nudila rješenja. Ako su ona znanstvena, tim bolje. Ali nije nužno da budu takva. Ona mogu potjecati iz tisućljetnog iskustva koje znanost još nije objasnila ni posvetila.

U posljednjih pedeset godina medicina je dopustila da je znanost svlada te, nevjerna svojoj misiji, nije znala dostojno afirmirati svoje stručno gledište.²¹ Počinila je grijeh tipičan za tu epohu: ne prihvatiti vlastitu sudbinu, škiljiti, htjeti biti nešto drugo – u ovom slučaju, htjeti biti čista znanost.

Stoga, ne brkajmo stvari; kad znanost postane neka struka, ona se najprije mora raščlaniti da bi se prema drugom načelu i središtu organizirala kao profesionalna struka. A ako je to tako, mora se imati na umu podučavanje struka.

Nešto slično zbiva se u odnosu kulture i znanosti. Njihova razlika čini mi se dovoljno jasnom.

No ja bih želio ne samo ostaviti u umu čitatelja jasan pojam kulture već i pokazati njegov osnovni temelj. To pred čitatelja stavlja zadaću da čita pomno i promozga o ovom sažetom iskazu: kultura je sustav živih ideja koje svako razdoblje posjeduje.

Bolje rečeno: sustav ideja od kojih razdoblje živi. Jer, tu nema pomoći ni mogućnosti bijega: čovjek uvijek živi polazeći od određenih ideja koje čine tlo na koje oslanja svoju egzistenciju. To što zovem »žive ideje ili ideje od kojih se živi« jest, ni manje ni više, repertoar naših stvarnih uvjerenja o tome što je svijet, a što bližnji, o hijerarhiji vrijednosti stvari i djela: koje su manje, a koje više vrijedne.

²¹ Ostati vjeran svojem gledištu – liječenju – način je na koji medicinski rad postaje plodniji za znanost. Suvremena fiziologija nije se rodila (početkom prošlog stoljeća) među znanstvenicima već među liječnicima koji su, nezainteresirani za skolastiku koja je vladala u biologiji osamnaestog stoljeća (anatomija, sistematika itd.) prihvatili hitnost svoje misije i napredovali pomoću pragmatičnih teorija liječenja. Vidi o tome knjigu – koja je sve vrednija divljenja kako vrijeme protječe – Radl, *Povijest bioloških teorija*, drugi svezak. Revista de Occidente, Madrid.

Nije u našim rukama da odlučujemo hoćemo li posjedovati taj reper-toar uvjerenja ili ne. Radi se o neminovnoj nužnosti, bitnoj za sav ljudski život kakav god on bio.

Stvarnost, koju običavamo nazivati »ljudski život«, naš život, bilo čiji život, nema veze s biologijom ili znanostima o organskim tijelima. Biologija je, baš kao i svaka druga znanost, tek jedno zanimanje koje-mu pojedini ljudi posvećuju svoj »život«. Osnovan i istinski smisao riječi »život« nije biološki, već biografski, smisao koji je oduvijek postojao u svakodnevnom govoru. Označava ukupnost onoga što jesmo i što činimo, onu strašnu zadaću – koju svaki čovjek mora obaviti sam za sebe – održavanja u univerzumu, prolaženja i ponašanja među stvarima i bićima u svijetu. »Živjeti znači, to je sigurno, odnositi se sa svijetom, obraćati mu se, djelovati u njemu, baviti se njime.«²² Kad bi se ta djela i činovi od kojih se naš život sastoji u nama zbivala mehanički, ne bi bila življenje, ne bi bila ljudski život.

Automat ne živi. Poteškoća se sastoji u tome što nam život nije dana činjenica, već, htjeli mi to ili ne, moramo svaki čas donositi odluke. Svake minute moramo rješavati što ćemo učiniti u tom času, što znači da je život za čovjeka stalan problem. Da bi sada odlučio što će učiniti i što će biti unutar sljedećeg trenutka, čovjek treba, htio ili ne, stvoriti plan, ma koliko taj plan bio jednostavan ili djetinjast. Ne radi se o tome da on mora sebi stvoriti plan – već o tome da nije moguć život, uzvišen ili najniži, skroman ili glup, koji se u temelju ne sastoji u ponašanju prema nekom planu.²³ Čak je i napuštanje vlastitog života u času očajanja već nekakav plan. Sav život, nužno, »planira« sebe sama. Odnosno: odlučujući o svakom našem činu, odlučujemo jer nam se čini da taj čin, u danim okolnostima, ima najviše smisla. To jest, svakom životu potrebno je – htio-ne htio – opravdati se pred vlastitim očima. Opravdanje pred samim sobom jest neotklonjiv element našeg života. Ista je stvar reći da živjeti znači ponašati se prema planu i da je život neprestano opravdavanje samog sebe. Ali taj plan i to opravdavanje impliciraju da smo stvorili neku ideju o tome što je svijet i što su stvari u svijetu, te o našem mogućem djelovanju na njega. Ukratko: čovjek ne može živjeti a da ne reagira na osnovni izgled svojega okoliša ili svijeta, uobličujući inte-

lektualnu interpretaciju svijeta i svojega mogućeg ponašanja u njemu. Ta interpretacija je repertoar uvjerenja ili »ideja« o univerzumu i o sebi samome, o čemu sam prethodno govorio, a koji – sad se jasno vidi – ne nedostaje niti jednom životu.²⁴

Takva uvjerenja ili »ideje« gotovo ni u jednom slučaju nije stvorio robinzonovski pojedinac, već ih on prima od svoje povijesne sredine, od svojega vremena. U pojedinom vremenu javljaju se, prirodno, vrlo različiti sustavi uvjerenja. Neki od njih su zahrđali, tupi prežici iz prošlih vremena. No uvijek postoji jedan sustav živih ideja koji predstavlja najvišu razinu vremena, sustav koji je u potpunosti suvremen.

Taj sustav je kultura. Tko ostaje ispod njegove razine, tko živi od zastarjelih ideja, osuđuje se na nizak život, težak, mučan i grub. To je slučaj neobrazovanog čovjeka ili naroda. Njihova egzistencija vozi se u kočiji, dok ga ostali životi pretječu u moćnim automobilima. Predodžba svijeta takvog života jest nesigurnija, siromašnija i tuplja od predodžbe ostalih. Čovjek koji ostaje ispod životne razine svog vremena, pretvara se – otprilike – u podčovjeka.

U našoj epohi, sadržaj kulture velikim dijelom potječe od znanosti. No gore rečeno dostaje da bi se uočilo da kultura nije znanost.

Ono što se danas stvara u znanosti, više no u bilo kojemu drugom području, nisu puke znanstvene činjenice već životna vjera – zbog toga, ta je vjera karakteristična za našu kulturu. Prije pet stotina godina vjerovalo se koncilima, te je sadržaj kulture u velikoj mjeri proizlazio iz njih.

Kultura postupa sa znanostima na isti način kao što to čini struka. Iz nje pobire ono životno potrebno za interpretiranje našeg postojanja. Postoje čitavi dijelovi znanosti koji nisu kultura, već puka tehnika znanosti.

I obrnuto: kulturi je nužno potrebno – htjela ili ne – posjedovati jednu potpunu ideju svijeta i čovjeka; nije joj dano da se zaustavlja, poput znanosti, na mjestima gdje rigorozne teorijske metode zakazuju. Život ne može čekati da znanosti znanstveno objasne univerzum.

Ne može se živjeti *ad kalendas graecas*. Temeljno svojstvo egzistencije jest njezina neodgodivost: život je uvijek hitnost. Živi se ovdje i sada bez kašnjenja i bez ustupanja prava nekom drugom. Život nam juri bez okolišanja. Ni sama kultura, koja je tek interpretacija života, ne može čekati.

²² Uzimam ovaj izraz iz svojega ogleđa *Država, mladost i karneval*, objavljenom u *La Nación*, Buenos Aires, prosinca 1924., a ponovno objavljenom u časopisu *El Espectador*, sedmi svezak, 1930., pod naslovom *Sportsko podrijetlo države*.

²³ Ono uzvišeno i najniže, skromno i glupo u nekom životu upravo je njegov plan. Dobro shvatiti da naš plan nije jedini moguć za život; može stalno varirati. Važno je da nikad ne nedostaje.

²⁴ Podrazumijeva se da je bolest iznimno teška kada element, koji je toliko ključan za naš život kao što je to njegov način opravdavanja pred samim sobom, funkcionira poremećeno. To se zbiva kod novog tipa čovjeka kojega proučava moja knjiga *Pobuna masa*.

To potvrđuje njezinu razliku od znanosti. Od znanosti se ne živi. Kad bi fizičar morao živjeti od ideja svoje fizike, budite sigurni da se ne bi izmotavao i čekao da unutar stotinu godina drugi istraživač dovrši proučavanja koje je on započeo. Odbacio bi potpuno točno rješenje te približnim ili vjerojatnim predviđanjima nadopunio ono što nedostaje – ono što će uvijek nedostajati – u strogom korpusu fizikalnih doktrina.

Unutarnji režim znanstvene djelatnosti nije životan, režim kulture jest. Stoga znanost ne mari za naše hitnosti i slijedi vlastite zahtjeve. Zbog toga se specijalizira i grana do u beskonačnost, zbog toga nikad nije dovršena. No kulturom upravlja život kao takav, i ona mora u svakom trenutku biti potpun, cjelovit i jasno organiziran sustav. Ona je plan života, vodič po putevima kroz šumu egzistencije.

Ova metafora o idejama kao putevima, stazama (=méthodos), stara je koliko i sama kultura. Dobro je poznat njezin početak. Kad se nađemo u teškoj, zbunjujućoj situaciji, čini nam se da je pred nama gusta šuma, zamršena i mračna, kroz koju ne možemo proći, u kojoj nam prijeti da se izgubimo. Netko nam objasni situaciju nekom sretnom idejom, i tada osjetimo u sebi iznenadno prosvjetljenje. To je svjetlost očevidnosti. Guštara nam se sada čini uređenom, jasno ocrtanih struktura, nalik slobodnim putevima koji se pred nama otvaraju. Zato zajedno dolaze riječi metoda i prosvjetljenje, objašnjenje, *Aufklärung*. Ono što danas nazivamo »učen čovjek«, prije više od jednog stoljeća zvalo bi se »prosvjetljen čovjek« – to jest onaj koji u punom sjaju vidi staze života.

Valja zauvijek odbaciti bilo kakvu klimavu predodžbu obrazovanja i kulture gdje one nastupaju kao ukrasni privjesak što ga pojedini dokoni ljudi vješaju nad svoj život. Nema veće zastranjenosti. Kultura je nužno potrebna svakom životu, ona je konstitutivna dimenzija ljudskog opstanaka, kao što su i ruke svojina čovjeka.

Čovjek katkad nema ruku, ali tada nije čovjek, već sakat čovjek. Isto tako, samo radikalnije, može se reći da je život bez kulture sakat život, propao i lažan. Čovjek koji ne živi u svojem dobu, živi ispod razine onoga što bi bio njegov pravi život, odnosno on krivotvori i zlorabi vlastiti život, trati ga.

Danas živimo – suprotno nekim pretpostavkama i prividnostima – u epohi posvemašnje nekulture. Možda nikada kao danas čovjek nije toliko ispod razine svojega vlastitog vremena i njegovih zahtjeva. Zbog istog razloga nikada nije bilo toliko krivotvorenih, lažnih egzistencija. Gotovo nitko nije na svojem kolosijeku, usađen u vlastitu sudbinu. Prosječan čovjek živi od izgovora kojima vara sebe sama, izmišljajući oko sebe jednostavan i samovoljan svijet, unatoč svojoj životnoj svijeti

koja ga tjera da više kako je njegov istinski svijet, onaj koji odgovara punoj sadašnjosti, iznimno složen, jasan i zahtjevan. No današnji prosječan čovjek, koji je slab, unatoč grubim i nametljivim gestama – boji se otvoriti se tom istinskom svijetu, koji bi od njega mnogo zahtijevao, i više voli krivotvoriti svoj život držeći ga zatvorenim u čahuri fiktivnoga i pojednostavljenog svijeta.

Otuda proizlazi povijesna važnost koja sveučilištu mora vratiti njegovu središnju zadaću »prosvjetljenja« čovjeka, mora mu pokazati kulturu njegova vremena u potpunosti, mora mu jasno i precizno otkriti gigantski sadašnji svijet, u koji se njegov život mora uklopiti da bi bio izvoran.

»Fakultet« kulture ja bih učinio jezgrom sveučilišta i čitavoga visokog obrazovanja. Ocrtao sam okvir njegovih predmeta. Svaki nosi dva imena. Primjerice, kaže se »fizička slika svijeta« (fizika).

Ta dvojnost imenovanja želi podcrtati razliku koja postoji između jedne kulturalne, to jest životne discipline, i odgovarajuće znanosti kojom se ova hrani. Na »fakultetu« kulture neće se objašnjavati fizika onako kako se ona predstavlja onome tko će provesti život kao fizikalno-matematički istraživač. Kulturalna fizika jest stroga ideološka sinteza oblika i funkcioniranja materijalnog kozmosa prema dosadašnjim rezultatima fizikalnih istraživanja. Usto, ta će disciplina izložiti način spoznavanja koji fizičar primjenjuje kako bi došao do svoje čudesne konstrukcije, što podrazumijeva razjašnjenje i analizu principa fizike te kratko, ali pomno ocrtavanje njezina povijesnog razvoja. Ovo posljednje studentu će omogućiti da stekne jasan dojam o »svijetu« prema kojemu je živio jučerašnji i prekjčerašnji čovjek, ili čovjek otprije tisuću godina, te, nasuprot tomu, da u potpunosti spozna posebnost našega današnjeg »svijeta«. U ovom času valja odgovoriti na prigovor koji je, iskrsnuvši na početku mojega ogleada, ostao odgođen. Kako može – kaže se – biti razumljiva sadašnja fizikalna slika materije onome tko se ne razumije u visoku matematiku? Svakim danom matematička metoda sve više prodire u srž korpusa fizike.

Želio bih da čitatelj dobro shvati kakva bi to bezizlazna tragedija za budućnost čovječanstva bila kad bi sljedeće tvrdnje bile točne. Jedna od dvije: kako ne bi živjeli nesposobno, bez znanja o materijalnom svijetu u kojemu se kreću, morali bi svi ljudi – *velis nolis* – ili biti fizičari i posvetiti se²⁵ istraživanju, ili se prepustiti egzistenciji koja bi u jednom svojem aspektu bila glupa. Pred običnim čovjekom fizičar bi se posta-

²⁵ Obratite pozornost na to da posvetiti se, ako je istinsko, uvijek znači posvetiti život. Ništa manje.

vio kao biće obdareno magičnim i uzvišenim znanjem. Oba bi rješenja bila, između ostaloga, smiješna.

Srećom, takva rješenja ne postoje. U prvom redu, doktrina koju ovdje podržavamo zahtijeva intenzivnu racionalizaciju metoda obrazovanja, od osnovnoga do visokoga. Upravo podcrtavajući razliku između znanosti i podučavanja znanosti moguće je rastaviti znanost kako bi ona postala lakše usvojiva. »Ekonomsko načelo u obrazovanju« ne zadovoljava se eliminiranjem predmeta koje student ne može naučiti, već čini ekonomičnim i načine na koje se podučava ono što se podučava.

Tako se dobiva dvostruka granica opsega sposobnosti studenta kako bi on konačno mogao naučiti više stvari no danas.²⁶ Vjerujem da sutradan nijedan student neće doći na sveučilište bez poznavanja fizikalne matematike u dovoljnoj mjeri da može razumjeti formule.

Matematičari pomalo pretjeruju s težinom svoje mudrosti. Matematika je, koliko god široka bila, naposljetku luk i voda. Ako nam se danas doima teškom, razlog tome je što nedostaje rad usmjeren na pojednostavljenje njezine poduke. Koristim priliku da prvi put svečano izjavim da ako nećemo njegovati ovaj smjer intelektualnog rada, ne toliko posvećen unapređenju znanosti u uobičajenom istraživačkom smislu, koliko pojednostavljenju znanosti i stvaranju njezine kvintesencijalne sinteze, a da se ne izgubi njezina srž i kvaliteta, budućnost same znanosti bit će katastrofalna. Nužno je ne nastaviti sadašnje rasipanje i usložnjavanje znanstvenog rada bez njegova kompenziranja drugom vrstom znanstvenog rada, vođenog suprotnim motivom: koncentracijom i pojednostavljenjem znanja.

Također valja uzgajati i pročišćavati talent za sintezu. U tome se sastoji sudbina same znanosti. Ali, u drugom redu, odlučno negiram da osnovne ideje bilo koje stvarne znanosti – načela, načini spoznavanja i konačni zaključci – nužno zahtijevaju formalne navike struke da bi bile razumljive. Istina je suprotna: kako se unutar jedne znanosti dolazi do ideja koje neizbježno zahtijevaju stručne navike, tako same te ideje gube svoj fundamentalni karakter i postaju međuznanstvena tema, to jest postaju instrumentalne.²⁷ Ovladavanje visokom matematikom presudno je da bi se bavilo fizikom, ali ne i da bi se fiziku ljudski razumljelo.

Istodobno, nasreću i nažalost, nacija koja danas slavno i neprijeporno upravlja smjerom znanosti jest njemačka. Dakle, Nijemac, zajedno

sa svojim čudesnim genijem i svojom ozbiljnošću u pristupu znanosti, vuče i urođenu manu koje se teško može riješiti: pedantan je i zatvoren. Takav je po rođenju. To za sobom povlači činjenicu da mnogi dijelovi sadašnje znanosti nisu uistinu čista i prava znanost već sitničava troska i »promašaj svijeta«. Jedan od poslova koji Europa mora što brže obaviti jest osloboditi suvremenu znanost njezinih čisto njemačkih izraslina, rituala i opsesija te osloboditi njezine osnovne dijelove.²⁸

Europa se neće spasiti ako ne dođe k pameti, a to mora biti strože od onoga što se dosada rabilo i zlorabilo. Nitko tome ne smije izbjeći.

Pa tako ni čovjek znanosti. U njemu danas ostaje nemalo feudalizma, egoizma, nediscipline, umišljenosti i uzvišenog držanja.

Valja očovječiti znanstvenika, koji je sredinom prošlog stoljeća otkazao poslušnost, sramotno se zarazivši evanđeljem pobune, koja od toga trenutka postaje velikom prostotom, velikom laži vremena.²⁹ Nužno je da čovjek znanosti prestane biti ono što danas odveć često jest: barbarin koji mnogo zna o jednoj stvari. Srećom, prve ličnosti sadašnje generacije znanstvenika osjećaju se obvezanima, zbog unutarnjih zahtjeva same njihove znanosti, dopuniti svoju specijalnost cjelovitom kulturom. Ostali će neizbježno slijediti njihove korake. Ovca uvijek slijedi ovna predvodnika.

Sve kreće u smjeru pokušaja stvaranja nove integracije znanja, koje sada luta svijetom u komadićima. Ali rad koji se pritom zahtijeva jest golem i ne može se obaviti dokle god ne postoji metodologija visokog obrazovanja, slična barem onoj koja već postoji na ostalim razinama obrazovanja. Danas u potpunosti nedostaje, koliko god se ova izjava činila netočnom, sveučilišna pedagogija. Izmisliti tehniku koja bi nam omogućila da se nosimo s gomilanjem znanja postalo je najhitnijom temom čovječanstva. Ako ne pronađe lagane načine vladanja tom bujnom vegetacijom, čovjek će se u njoj ugušiti. Na izvornu šumu ljudskog života nadogradit će se ova druga šuma znanosti, čija je namjera bila pojednostaviti onu prvu. Ako je znanost uvela red u život, bio bi red da

²⁶ Upravo zbog štednje na obrazovanju dobiva se veća količina učinkovitog učenja.

²⁷ Iskreno rečeno, matematika u potpunosti ima instrumentalni, a ne fundamentalni ili stvarni karakter, kakav ima znanost koja proučava mikroskopom.

²⁸ Ne zaboraviti, kako bi se razumljelo što je ovdje naznačeno, da se zna kome Njemačka duguje četiri petine svojega intelektualnog posjeda i da je danas više no ikad svjesna nepobitne i goleme nadmoći njemačke znanosti nad ostalima. Spomenuto pitanje s ovim nema veze.

²⁹ U moralnom poretku najviša zadaća sadašnjosti jest uvjeriti obične ljude – ostali nikad nisu pali u zamku – u ispraznost i glupost imperativa pobune, tako jeftinoga, tako malo zahtjevnoga, te ih unatoč tome uvjeriti da gotovo sve stvari protiv kojih se čovjek buni doista zaslužuju biti pokopane. Jedina prava pobuna jest stvaranje – pobuna protiv ništavila, antinihilizam. Luzbel je pokrovitelj lažnih pobunjenika.

se uvede red u samu znanost, da je se organizira – jer više nije moguće nametnuti joj pravila – da se omogući njezina zdrava trajnost. S tim ciljem valja je vitalizirati, to jest, podariti joj oblik koji odgovara ljudskom životu koji ju je i stvorio za to za što ju je stvorio. Inače – ne treba se oslanjati na isprazni optimizam – znanost će ispariti, čovjek će izgubiti interes za nju. Razmišljajući o misiji sveučilišta i otkrivajući osobiti karakter njegovih kulturalnih disciplina – sintetički i pedagoški, probijamo se u široke perspektive koje nadmašuju područje pedagogije i omogućuju nam da u sveučilištu vidimo instrument spasa same znanosti.

Nužnost stvaranja snažnih sinteza i sistematizacija znanja koje bi se predavalo na »fakultetu« kulture poticat će vrstu znanstvenog talenta koji se dosad javljao samo zahvaljujući slučaju – talent za integriranje.

U strogom smislu, on znači – kao i sav stvaralački napor – određenu specijalizaciju, no ovdje se čovjek specijalizira upravo kako bi izgradio cjelinu. Pokret koji tjera istraživanje na beskrajno rasipanje na pojedine probleme, na pretvaranje u prašinu, zahtijeva nadoknadu – kao što se zbiva u svakom zdravom organizmu – u vidu pokreta u suprotnom smjeru koji bi sazeo i zadržao izmičuću znanost u strogom sustavu.

Ljudi obdareni ovim istinskim talentom bliže su tome da budu dobri profesori od onih koji su uronjeni u uobičajeno istraživanje. Jer, jedno od zala koje je donijela zbrka u znanosti i na sveučilištu jest predavanje katedri, u skladu s manijom vremena, u ruke istraživača, koji su u pravilu najgori profesori, jer predavanje doživljavaju kao gubljenje vremena na štetu svojega rada u laboratoriju ili arhivu. To se dogodilo meni za vrijeme studiranja u Njemačkoj: živio sam s najvećim znanstvenicima epohe, ali nisam susreo niti jednog jedinog dobrog učitelja.³⁰ Neka mi nitko ne govori da je njemačko sveučilište uzorna institucija!

5. Što »još« sveučilište mora biti

»Ekonomsko načelo«, koje je istodobno i volja da se stvari uzimaju onakvima kakve jesu, a ne sanjarski, dovelo nas je do svođenja osnovne misije sveučilišta na ovaj obrazac:

1. Sveučilište će se u strogom smislu shvatiti kao ustanova u kojoj se prosječni student obrazuje kako bi postao učen čovjek i dobar stručnjak.
2. Sveučilište neće tolerirati nikakvo pretvaranje svojih običaja u farsu, to jest, od studenta će tražiti samo ono što se od njega u praksi može zahtijevati.

3. Prema tome, nastojat će se da prosječan student ne gubi dio svojega vremena pretvarajući se da će postati znanstvenik. U tu svrhu uklonit će se iz sveučilišnog ustroja znanstveno istraživanje kao takvo.
4. Kulturalne discipline i stručni studiji bit će ponuđeni u pedagoški racionaliziranom obliku – sintetski, sustavni i zaokruženi – ne u obliku koji bi preferirala znanost prepuštena sebi samoj: u obliku specifičnih problema, komadića znanosti, pokušaja istraživanja.
5. U izboru profesora neće odlučivati razina kandidata kao istraživača, već njegov talent za sintezu i nadarenost za predavanje.
6. Kad učenje bude na ovaj način svedeno na minimum kvantitete i kvalitete, sveučilište će biti nepopustljivo u svojim zahtjevima prema studentu.

Taj asketizam ciljeva, ta ponešto gruba nepokolebljivost kojom se prepoznaju granice dostižnoga, dopustit će, vjerujem, da se postavi temelj sveučilišnog života, što znači smjestiti ga u njegovu istinu, u njegove granice, u njegovu unutarnju i potpunu iskrenost. Novi život, kako sam gore naveo, mora se reformirati uzimajući jednostavno prihvaćanje sudbine kao polazišnu točku: sudbine pojedinca ili ustanove. Sve ostalo što bismo povrh toga željeli napraviti od sebe samih, ili od države i pojedinih ustanova, može se začeti i dati ploda samo ako se zasije u zemlju ovog prethodnog prihvaćanja naše sudbine, našeg minimuma. Europa boluje jer onaj koji se dosad nije naprezao da ista postane sada odjednom nastoji biti mnogo toga. Sudbina je jedina zemlja u koju ljudski život i sva njegova nastojanja mogu pustiti korijenje. Sve drugo jest krivotvoren život, život na vjetrometini, bez životne izvornosti, bez starosjedilaštva, bez urođeništva.

Sada se možemo bez rezervi i obzira okrenuti svemu onome što sveučilište »još« mora biti. Sveučilište se zapravo ne može svesti na ono što je o njemu dosad ovdje rečeno. Sada dolazi pravi trenutak da u potpunosti prepoznamo ulogu znanosti u fiziologiji sveučilišnog tijela, tijela koje je upravo duh.

U prvom redu, vidjeli smo da kultura i struka nisu znanost, ali se uglavnom napajaju iz nje. Bez znanosti, europski čovjek nema sudbine. U velikoj panorami povijesti on predstavlja biće koje je odlučilo živjeti prema svom intelektu, a znanost nije ništa drugo do oblikovani intelekt. Je li, nekom srećom, slučajnost što je Europa – među tolikim narodima – jedina posjedovala sveučilišta? Sveučilište je intelekt, i zbog toga je znanost – kao ustanova, kao intelekt što se pretvara u ustanovu – jedinstven izbor Europe naspram ostalih rasa, zemalja i vremena; sveučilište

³⁰ Što ne želi reći da ih nema, ali ih ima u najmanjoj mogućoj mjeri.

predstavlja tajanstvenu odlučnost kojom je europski čovjek prihvatio živjeti po svojoj inteligenciji i polazeći od nje. Ostali su više voljeli živjeti prema drugim sposobnostima i silama (sjetite se čudesnih sažetaka u kojima Hegel sabire univerzalnu povijest, kao što alkemičar svodi tone ugljena na nekoliko dijamanata. Perzija, ili svjetlost! – razumije se, magijska religija. Grčka, ili ljupkost! Indija, ili san! Rim, ili moć!).³¹

Europa je inteligencija. Čudesna sposobnost, da, čudesna jer je jedina koja opaža vlastitu ograničenost, i na taj način iskušava do koje je mjere inteligencija doista inteligentna! Ta se moć, koja je istodobno samoj sebi kočnica, ostvaruje u znanosti.

Kad bi kultura i struke ostale izolirane na sveučilištu, bez kontakta s neprestanim vrenjem znanosti i istraživanja, brzo bi zapele u bujajućoj skolastici. Nužno je da oko minimalnog sveučilišta uspostave svoje tabore znanosti, laboratoriji, seminari, centri rasprave. Oni moraju stvoriti humus u kojem će više obrazovanje usaditi svoje nezasitno korijenje. Sveučilište tako mora biti otvoreno svim vrstama laboratorija, i nastaviti raditi na njima. Svi studenti koji se izdižu iznad prosjeka prelaziti će iz tih tabora na sveučilište, i obratno. Ondje će se davati tečajevi o svesmu božanskome i ljudskome, isključivo sa znanstvenoga gledišta. Dio profesora, oni obdareniji sposobnostima, bit će istodobno i istraživači, ostali, koji će biti tek »učitelji«, živjet će uz poticaj i nadzor stalno uzavrele znanosti. No nije dopušteno brkanje središta sveučilišta i te okolne zone istraživanja koja mora okruživati sveučilište. Sveučilište i laboratorij su dva različita organa u cjelokupnoj fiziologiji. Karakter ustanove pripada ipak u prvom redu sveučilištu. Znanost je odveć uzvišena i izvanredna djelatnost da bi je se pretvorilo u ustanovu. Znanost se ne može obuzdati niti joj se mogu nametati pravila. Stoga visoko obrazovanje i znanost štete jedno drugome kad se nastoji sjediniti ih, umjesto da ih se ostavi jedno do drugoga, u razmjeni utjecaja, intenzivnoj ali slobodnoj, stalnoj ali spontanoj.

Dakle, proizlazi: sveučilište nije isto što i znanost, ali je od znanosti neodvojivo. Ja bih rekao: sveučilište jest i znanost.

Ali ne bilo kakvo »i«, poput kakvog privjeska ili izvanjskog dodatka, već – sad možemo to objaviti bez straha od zabune – sveučilište, prije no što bude sveučilište, mora biti znanost. Atmosfera nabijena entuzijazmom i znanstvenim naporima ključna je pretpostavka postojanja sveučilišta. Baš zato što sveučilište, samo po sebi, nije znanost – sve-

³¹ Hegel: *Predavanja o filozofiji univerzalne povijesti*. Španjolski prijevod. *Revista de Occidente*, 1928.

obuhvatno stvaranje preciznog znanja – mora živjeti od znanosti. Bez te pretpostavke sve što je rečeno u ovom ogledu izgubilo bi smisao. Znanost je dostojanstvo sveučilišta, štoviše – jer ima onih koji žive bez dostojanstva – ona je duša sveučilišta, načelo koje ga hrani životom i sprečava ga da bude puki mehanizam. Sve ovo izrečeno je u tvrdnji da je sveučilište i znanost. Ali sveučilište je i još nešto.³² Nije mu potreban tek stalan kontakt sa znanošću zbog prijetnje od zaostajanja. Potreban mu je i kontakt s javnim životom, s povijesnom stvarnošću, sa sadašnjošću, koja je uvijek cjelina i može se uzimati isključivo u cijelosti, bez amputacija *ad usum delphini*. Sveučilište mora uvijek biti otvoreno punoj sadašnjosti, štoviše, mora biti usred sadašnjosti, uronjeno u nju.

Ovo govorim ne samo zato što poticajna uzbuđenost povijesnog miljea odgovara sveučilištu, već i zato što se sveučilište kao takvo mora što hitnije uplesti u javni život.

O ovoj temi valjalo bi mnogo govoriti. Ali, da sada skratim, dostajat će sugestija da danas u javnom životu ne postoji veća duhovna snaga od tiska. Javnim životom, koji je uistinu povijestan, uvijek je potrebno upravljati, htjelo se to ili ne. On je, po sebi, anonimn i slijep, bez vlastitog smjera. Doista su ovih dana nestale stare »duhovne snage«: Crkva – zbog napuštanja sadašnjosti, a javni život je uvijek u sadašnjosti – država – jer zbog trijumfa demokracije država više ne upravlja demokracijom, već obrnuto, državom vlada javno mnijenje. U takvim okolnostima javni se život predao jedinog duhovnoj snazi kojoj u opisu posla stoji da se bavi sadašnjošću: tisku.

Ne bih želio odviše dodijavati novinarima. Između ostaloga, možda i zato što ni ja nisam drugo do novinar. Ali bilo bi pogrešno skrenuti pogled od očite hijerarhije duhovnih snaga. Unutar nje novinarstvo zauzima najniži položaj. A zbiva se da javna svijest danas prima pritiske i naloge koji dolaze isključivo od najniže duhovnosti koja curi iz novinskih kolumni. Često je ona i tako niska da se i ne može zvati duhovnošću, da je na određen način suprotnost duhovnosti.

Zbog napuštanja ostalih snaga, ostao je zadužen za hranjenje i vođenje javne duše novinar, koji je ne samo jedna od najmanje obrazovanih klasa današnjeg društva, već također, zbog nadam se prolaznih razloga, prima u svoj ceh zbunjene pseudointelektualce, pune ogorčenosti i mržnje prema istinskome duhu. Njihov zanat im omogućuje da iz sadašnjosti izvuku ono što odmah privlači pozornost, što god to

³² Namjerno u ovom ogledu nisam želio temu imenovati »sveučilišni odgoj«, asketski se posvećujući problemu obrazovanja.

bilo, bez ikakve perspektive i sustavnosti. Stvaran život je dakako čista sadašnjost, no novinarsko gledište izobličuje ovu istinu svodeći ono sadašnje na ono trenutačno, a ono trenutačno na ono gromoglasno. Na taj način svijet se danas u javnoj svijesti javlja unutar savršeno izokrenute slike. Što više bitne i trajne važnosti posjeduje neka stvar ili osoba, to će novine manje o tome govoriti, a zauzvrat će na svojim stranicama isticati ono što njihovu bit svodi na događaj i čini ih pukom viješću. U novinama ne bi smjeli biti na djelu interesi njihovih poduzeća, koji se često ne mogu javno priznati; novac bi se trebao držati na sigurnoj udaljenosti kako ne bi utjecao na načela dnevnih listova, jer to je dovoljno da se tisak prepusti vlastitoj misiji, oslikavanju svijeta naopak. Nema li dio grotesknog prevrata od kojega danas patimo – Europa već neko vrijeme korača naglavačke dok joj noge prave piruete po nebesima – dugujemo tom carstvu tiska, jedine »duhovne snage«.

Dakle, ispraviti takvo suludo stanje za Europu je pitanje života i smrti. S tim ciljem sveučilište se mora umiješati u sadašnjost, baveći se velikim dnevnim temama iz svog kuta gledanja – kulturalnoga, stručnoga ili znanstvenoga.³³ Na taj način ono neće biti ustanova namijenjena isključivo studentima, područje *ad usum delphini*, već smješteno u središte života, vođeno svojim hitnostima i strastima mora se nametnuti kao »duhovna snaga« nadmoćna tisku, predstavljati mirnoću nasuprot mahnitosti, ozbiljnu oštrinu nasuprot frivolnosti i istinskoj gluposti. Tako će sveučilište ponovno postati ono što je bilo u svojem najboljem času: glavni pokretač europske povijesti.

*Sa španjolskoga preveli
Nikola Pezić i Tanja Tarbuk*

³³ Nezamislivo je, primjerice, da u prisutnosti problema monetarnog tečaja, koji toliko zaokuplja današnju Španjolsku, sveučilište ne nudi ozbiljnoj publici tečaj o tom teškom ekonomskom pitanju.

*Sveučilište bez uvjeta**

JACQUES DERRIDA**

Ovo će nedvojbeno biti *poput* ispovijedanja vjere: ispovijedanja vjere profesora koje će biti *kao da* od vas traži dozvolu da bude nevjernik ili da izda svoje navike.

Prije nego što uopće krenem tim tegobnim putem, nudim vam, izravno i u grubim crtama, tezu koju predlažem za raspravu. Iznijet ću je kao niz tvrdnji. To će zapravo manje biti teza nego hipoteza, deklaracija, poziv u obliku ispovijedanja vjere: vjere u sveučilište, i u njegovu okviru vjere u humanističke znanosti sutrašnjice.

Dugi predloženi naslov ponajprije znači da moderno sveučilište *treba* biti *bez uvjeta*. Pod »modernim sveučilištem« razumijemo ono u kojemu je europski model, nakon bogate i kompleksne srednjovjekovne povijesti, prije dva stoljeća prevladao kao »klasičan« u državama demokratskog tipa. To sveučilište zahtijeva i treba mu se u načelu priznati, izvan onoga što se naziva akademskom slobodom, bezuvjetnu slobodu propitivanja i izlaganja, pa čak, štoviše, i pravo da javno kaže sve što istraživanje zahtijeva, znanje i misao *istine*. Koliko god zagonetno bilo, pozivanje na istinu doima se dovoljno važnim da ga nalazimo, kao i svjetlo (*lux*), na simboličkim znakovima više nego tek jednog sveučilišta.

Sveučilište *ispovijeda* istinu. Ono objavljuje, ono obećava kretanje prema istini, bez granica.

Nema dvojbe da status i postajanje istine, kao promjene istinosne vrijednosti, ostavljaju mjesta za beskrajne rasprave (istina adekvacije ili istina objave, istina kao predmet teorijsko-konstativnih diskursa ili poetsko-performativnih događaja itd.). No o tome se raspravlja, na povlašteni način, upravo *na* sveučilištu, i to na odsjecima koji pripadaju humanističkim znanostima.

* Izvornik: Jacques Derrida, *L'Université sans condition*, Pariz, Galilée, 2001.

** Jacques Derrida (1930.-2004.), francuski filozof, jedan od najznačajnijih mislilaca druge polovine 20. stoljeća, utemeljitelj dekonstrukcije. Autor niza knjiga među kojima se izdvajaju *Gramatologija*, *Pisanje i razlika*, *Politika prijateljstva*, *Sveučilište bez uvjeta*.